

SAMLAREN

TIDSKRIFT
FÖR
SVENSK LITTERATURHISTORISK
FORSKNING

NY FÖLJD. ÅRGÅNG 13

1932

UPPSALA 1932

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET

UPPSALA 1932

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

32501

FRÅN THORILDS UNGDOM.

KRING NÅGRA NYFUNNA THORILDIANA.

AV

SVEN CEDERBLAD.

Nedanstående nyupptäckta Thorildbrev och Thorilddikt publiceras dels som komplement till Sv. Vitterhetssamfundets upplaga av Thorilds skrifter, som är i sitt vardande, dels för att på ett par punkter fullständiga Thorilds biografi.¹ Utom förklarande kommentarer gives i närmare eller fjärmare anslutning till breven en analys av vissa karaktärsdrag hos den unge Thomas Thorén, av tendenser i hans ungdomsutveckling samt av miljöfaktorer och upplevelser, som på denna verkat bestämmande.

Breven och dikten ingå i den samling brev till Mårten Wallenstråle, som finnes i Kalmar Läroverks bibliotek. Denna synes ha varit hittills så gott som obeaktad av forskningen.²

I sin akademiska avhandling, *Thorild, studier i hans ungdomsutveckling* (Lund 1931) har Stellan Arvidson genom en metodisk undersökning av Thorilds manuskript, av deras växlande handstil och bokstavstyper lyckats fastställa en till synes säker kronologi för Thorilds skrifter, en kronologi som bildar grundvalen för hans teckning av Thorilds utveckling. För de år, varifrån de nyfunna breven

¹ Sedan denna studie förelåg i tryckfärdigt skick och var insänd till Samlaren årgång 1931, har den nämnda dikten publicerats i Sv. Vitterhetssamfundets upplaga av Thorilds Samlade skrifter (Sthm 1932), I, s. 21. Jag hade ställt den till utgivarens, fil. dr. Stellan Arvidsons, fria disposition.

² Brevsamlingen innehåller delvis ganska intetsägande, delvis för historikern och litteraturhistorikern mera intressanta brev från bl. a. Bergklint, Creutz, Görwell, N. Gyldenstolpe, Gyllenborg, Lindblom, J. G. Oxenstierna, Reuterholm, C. Fr. Scheffer, J. C. Stricker, Tham på Dagsnäs, Samuel Älf.

härröra, 1777 och 1779, äro dock dokumenten ej flera, än att ett tillskott måste vara välkommet. I nedanstående översikt har jag använt Arvidsons både uppställning och typbeteckningar. Den inordnas alltså lätt i hans tablå s. 22, 23.

Skrift	Manus	Tryck	Dateringsgrunder	Datering
Brev 1	Kalmar läroverks bibl.	—	v ¹ , h ¹ , h ³ , t ² , t ¹ , ss ¹ , ss ² , Sammanhänger med »Landtqvåde», se ne- dan!	Våren 1777
Dikten »Min lyckas mor- gonrådna gryr».	»	Se not 1 å föreg. sida!	v ¹ , h ¹ , t ² , Se nedan!	Våren 1779
Brev 2 Fragment Å samma blad som föreg.	»	—	v ¹ , h ¹ , t ² , lyck, er-. Se nedan!	Våren 1779
Brev 3	»	—	v ¹ , h ¹ , t ² , t ¹ , ss ¹ , lyck.	17.VI.79.

I fråga om dikten och brevfragment 2 annoteras, att typen t¹ saknas. Som detta är fallet med några skrifter mot slutet av år 1778 och de av Thorild skrivna nationsprotokollen av den 3. III och den 8. V 1779 samt med brevet 30. V 1779, varemot båda t-typerna finnas i manuskripten före och efter denna tid, är det ett tecken på att den nyfunna dikten och brevfragmentet härröra från tiden slutet av 1778 eller de första månaderna av 1779. Inre skäl tala för att de ha tillkommit våren 1779, vartill jag senare får återkomma.

Överensstämmelsen med Arvidsons resultat är fullständig.

Detta faktum har en viss räckvidd. Arvidson har (a. a., s. 15) omdaterat Thorilds skrift *En pantheists anmärkningar vid Reimarus* till 1779, varemot föregående forskare ansett skriften vara senare. Underlaget för Arvidsons datering har nu i någon mån utbreddats. Då därtill kommer, att i Thorilds *Anmärkningar vid Reimarus* liksom i alla hans manuskript från och med brevet till Wallenstråle av den 17 juni 1779 båda t-typerna förekomma, kan skriften med sannolikhet dateras till senare hälften av detta år, brytningsåret i Thorilds liv, då han överger kristendomen för sin materialistiskt betonade panteism. Denna datering stämmer också förträffligt med

den utvecklingskurva, som Arvidson tecknat i sin avhandling. Det är på denna omdatering, som han baserar ett av huvudresultaten av sin undersökning. I ett viktigt fall har han med sin nya kronologi kunnat slå en brygga mellan Albert Nilssons och Lamms till synes oförenliga åskådningar. Han säger härom i förordet: »Striden mellan Albert Nilsson och Martin Lamm kunde avgöras på så sätt, att den sensualistiska kunskapsteori, som Lamm tillägger Thorild, återfinnes i manuskripten från omkring 1779, till vilken tid Reimarus-skriften måste förläggas, under det att den rationalistiska kunskaps-teori, som enligt Albert Nilsson omfattas av Thorild, kännetecknar skrifterna från 1780-talet.»

Thorilds första brev till Wallenstråle lyder:

Högvärdige Herr Doctor!

Tillåt mig ge detta svaga bevis på min erkänsla och min vördnad. Jag skrifver nu för första gången et Landtquäde på vers; men borde det icke vara heligt åt ädelmodet och den Dygdiga kärleken? Huru rent blir mit nöje om det vinner Högvärdige Her Doctors behag! huru dyrbar min lycka, om jag alltid får vara Högvärdige Hr Doctorn ödmjukt tilgifven som En

Tacksam.

(Torild,

som då hette Torén.)¹

Jag ber om förlåtelse för 2^{ne} fel — at jag kommer så sent och at jag skrifvit så vårdslöst; men för båda har jag til ursäckt Tiden, när jag fick veta det ena, och på hvilken jag borde gjöra det andra. —

Dessa rader, de första bevarade av Thorilds hand, kunna lätt dateras. Det »Landtquäde på vers», varom han talar, är detsamma, som sedan fick rubriken *Landtqväde. Till kgl. hofpredikanten, doktor Mårten Görän Wallenstråle och fröken Agneta Sofia Amalia Lannerstjerna på deras bröllopsdag, den 25 Maj 1777*. Hans postskriptum visar, att han kommer sent: brevet bör alltså vara något senare än bröllopsdagen. Under namnen »Myrtil» och »Leis» besjunger »Tityrus», den unge husläraren Thomas Thorén, den »helgade skalden» (alias kungl. hovpredikanten, som i febr. detta år blivit »i nåder befullmäktigad att vara kyrkoherde i Fjärås och Förlanda»), »Göternas förnämste skald och hans brud». Bruden, liksom Thorild aderton

¹ Orden inom parentesen äro senare tillskrivna av Wallenstråle.

år, var dotter till kommandanten på Bohus fästning, och måhända hade han sett henne som liten flicka under sin skolpojkestid i Kungälv. Skada, att han icke i brevet berättar mera om den arkadiska vår, då han som informator hos superkargören Henric Herman af Dittmer på Rånums herrgård undervisade dennes många barn och själv aderton år förälskade sig i husets äldsta, sextonåriga dotter Anna Brita, »Eos», hans ungdoms pastorala sångmö.¹

Vad som närmast föranlett brevskrivaren att underteckna brevet med »Tacksam», framgår ej klart. Den vittbereste Wallenstråle, som så pittoreskt förenar andliga och världsliga intressen och vars liv och karriär snarare illustrerar satsen »sic itur ad astra» än hans valspråk »trans sidera meta», synes ha njutit av att inta mellanställningen som vasall under »högre gynnare» och beskyddande läns-herre för sina undervasaller. Måhända har han med sina försänkningar hos »de höge Croeserne» i Göteborg skaffat Thorild hans kondition. En stor tjänst hade han gjort Thorild som dennes lärare och rektor vid Göteborgs gymnasium, i det han för sin discipel skrivit ett lysande testimonium, vari han med effektiv retorik framhåller kontrasten mellan den förhoppningsgivande och förhoppningsfulle ynglingens knappa levnadsvillkor och enastående ingenium.²

Om Thorilds förbindelser med Wallenstråle under tiden närmast efter Rånumsvistelsen vet man ej mer än vad som framgår av hans hyllningsdikt till Carl Fredrik Scheffer, författad i Göteborg år 1777 på Wallenstråles uppmaning och riktad till Scheffer som beskyddare av det »Helikon», som uppstått vid »Götaelfvens lugna våg», m. a. o. det av Wallenstråle stiftade Vetenskaps- och vittersamhället.³

Nästa bevarade men odaterade brev är skrivet i Lund i början av år 1779. Det inledes av en kort dikt, som visar, att Thorild lämnat »herdepipornas blomsterdäld», för att använda Atterboms vackra ord,⁴ och sökt upp större utsikter med vidare horisonter. För den soldyrkare, som från Helgonabacken under medveten efterföljelse av le vicair savoyard brukade se solen gå upp, föll

¹ Utförligast är denna kärlekshistora, till vilken det finns skäl att återkomma i det följande, berättad av LAURILZ WEIBULL (*Thomas Thorild, hans ungdom och studentår i Lund*, Lund 1896, s. 14 ff.) och BIRGER SCHÖLDSTRÖM (*Damer och knektar*, Sthm 1902, s. 49 ff.).

² Publicerat av L. WEIBULL, a. a., s. 7, not 1.

³ *Thomas Thorilds Samlade skrifter*, utg. av P. HANSELLI, Upsala 1874, del 1, s. 223, i fortsättningen citerade »Hanselli».

⁴ *Svenska siare och skalder*, IV, Upsala 1847, s. 36.

det sig naturligt att skildra hoppets uppvaknande som en solupp-
gång:

Min Lyckas morgonrådna gryr,
dess rosen-blick et ljufligt hopp ingjuter,
och dagens sköna glans förut jag njuter;
Min Lyckas morgonrådna gryr;
O Ljuflighet!
en purpur-stråle re'n framskjuter.
Alt mörker och all dimma flyr;
dock ett mig bryr;
Naturen kan ej stadig Sällhet gifva,
och denne dag så lätt kan mulen blifva,
som mild och klar.
Men ljufva Hopp! Du Gudars Vælde har;
För dödeligas Syn, Du Himlen efterapar;
Hvad Du ser an, blir leende och Sällt.
Och Din Förtjusning Alt omskapar
till paradis och glada Blomster-Fält.

En aning om vad som väckt Thorilds högtflygande men ovissa
förhoppningar får man, om man vänder bladet och läser:

Min Beskyddare!

Tvänne bref så fulla af godhet hafva icke kunnat göra någon
mindre Verkan på mit hjerta och min jnbillning. Jag har lågat af
erkänsla i samma mån som min Tanka lifligt och förtjust målat för
mig Framtiden. Och ännu är jag oviss, Om det verkel. är et ljufvare
nöje at göra en fri Vålgerning än at med ömhet och känsla emottaga
den. Min Beskyddare! Det måtte vara någon ting ljuft och ärofullt
at intaga et människohjerta genom godhet. Njut då hela denna Lyck-
saligheten! ty så är mitt.

Den där lilla Förtrolighets-beställningen hos Hofpr. V. Troil är
osäjeligen i mit Tycke. Aldrig skulle jag önska mig något bättre
Tidsfördrif, tills jag — — —

Här avbrytes brevet utan att man får veta av vad art den
»lilla Förtrolighets-beställningen» var (en kondition kan det knappast
vara fråga om, då Uno von Troil ännu icke hade några vuxna barn).
I sitt följande, den 17 juni dagtecknade brev återkommer dock
Thorild till saken i ett postskriptum:

Pr. . p. Celsius är nu redan här. Ach! denna uträkningen på
V. Troil, som var så i mit tycke — kan den lyckas?

Om situationen blir man underkunnig genom Uno von Troils självbiografi, som på några sidor giver ett stycke betecknande ecklesiastik beföringshistoria.¹ Celsius är den bekante författaren och historikern Olof Celsius d. y., som sedan år 1774 var pastor primarius vid Storkyrkan i Stockholm. För att få honom avlägsnad, då han var misshaglig på grund av sina oppositionella tänkesätt, och för att få sin gunstling von Troil i hans ställe, lät konungen efter ett intrigspel, iscensatt med hans vanliga skickliga regi, utnämna honom till biskop i Lund, fastän han blott hade fjärde förslagsrummet, varpå Storkyrkoförsamlingen efter påtryckningar från högsta ort kallade von Troil. Celsius utnämndes år 1777, men reste icke till Lund förr än i juni 1779.²

Thorilds högt spända förhoppningar gingo dock om intet, man vet ej huru och varför.

Man kan undra, varför denna utsikt att få anställning hos hovpredikanten von Troil har framstått i så förklarad ljus för Thorild. Ett skäl är; att han börjat vantrivas i det småborgerliga Lund: »Du känner, Arist», skriver han den 30 juni samma år till sin vän Hylander, »det allmänna tvång och pedanterie, som umgängessättet i Lund har. Jngen ting är fritt och välvilligt. Alt är ceremonie, eller en kall och onaturlig ärbarhet. Hvert hushåll, inneslutit inom sig sjelf, vet icke annat tidsfördrif, än at observera de andra och uppsnappa hvisknyheter.»³ I vilken dager Stockholm tedde sig för lundastudenten, framgå av brevet till Heurlin d. 17 aug. 1780. »Ach», utbrister han, »detta träffar ehr i Stockholm, kandidat! Det borde varit min person... Men huru är det at andas denna förtrollade luften? Beskrif mig första intrycket af denna pragten, detta sorlet.»⁴

Men sannolikt har Thorild siktat högre. År 1777 hade han uppvaktat konungagunstlingarna, Elis Schröderheims släkting Wallenstråle och dennes patronus C. Fr. Scheffer, nu hoppas klienten att få anställning hos konungens hovpredikant och »troman» —

¹ *Svenska memoarer och bref*, I, utg. av HENRIK SCHÜCK, Sthm 1900, s. 173 ff.

² Enligt *Lunds Weckoblad* (d. 9 juni 1779) »souplenerade» biskopen staden »med Des efterlängta hitkomst» d. 4 juni.

Då Thorild i sitt första brev ej nämner Celsius' ankomst, måste detta vara tidigare än juni. Då vidare Thorild i brevet av den 17 juni beklagar sig över att han ej fått brev på mer än tre månader, måste hans första brev härröra från ungefär förra hälften av mars, liksom den dikt, som är skriven på samma halvark.

³ *Thomas Thorilds bref*, utg. av L. WEIBULL, Upsala 1899: s. 9.

⁴ *Ibidem*; s. 16.

Uno von Troil hade år 1778 fått detta hedersnamn. När Thorilds »tanka lifligt och förtjust» för honom »utmålar Framtiden», är det säkerligen hans dröm om att bli »hovfilosof», som i någon form hägrar för hans blick. En annan av Thorilds samtida planer att nå fram till tronen, skyntar fram i ett brev från Sven Heurlin, som den 8 febr. 1781 skriver till Thorild: »Lagman Simmingsköld kan betydligt befordra er. Han står väl hos Scheffer och Scheffer är kungens högra hand.» Johan Simmingsköld var Wallenstråles vän, medlem av Göteborgs Vetenskaps- och Vitterhetssamhälle och till en tid en av Gustav III:s gunstlingar, som skapat sig en karriär genom sina smickerdikter till konungen. Thorild hade dock kommit på det klara med att han ej behövde anlita Simmingskölds hjälp. Den 13 jan. s. å. hade han från Göteborg skrivit till Hylander: »Lagman Simmingsköld är redan i Stockholm. Men jag har många andra sällskap.»¹ När han i början av år 1781 gjort allvar av sin plan att resa till Stockholm, och får fritt bord hos Göteborgsbiskopen Johan Wingård, också han väl sedd på högsta ort, har han i varje fall, såsom Arvidson gent emot Albert Nilsson gjort gällande (a. a., s. 192), haft klar för sig »den vises naturliga plats i samhällets ledning».

Något mer än tre månader senare uppvaktar Thorild åter Wallenstråle med ett brev. För analysens skull uppdelas det här i flera avdelningar.

Thorild beklagar sig först över att så länge ha fått vänta på svar:

Högvördige Herr Doctor!

Andra gånger när jag skrivit till Hr Doctorn, har det varit för den ära och det nöje, som onekligen är i at skriva till en stor man. Men denna gången är det äfven otålighet — fastän en öm och full af vörndad. På mer än 3 månader har jag icke fått något bref från Doctorn. Ach! Min Beskyddare, det är icke endast för min Egennytta jag önskar et bref. Nej, det är af en osäjeligen högre och skönare rörelse. Et bref från Hr Doctorn har alt för mycket luft och Smickrande för mit hjerta. Alla min Själs driffjädrar liksom uppännas, mina begär förädla sig, och jag andas icke annat, än stora företagander. Det är sant, det falska sken, som omgifver mig, försvinner snart; Men dessa ögnablicken göra likväl en del af min Sällhet; och det står i Hr Doctorns magt at gifva mig dem!

¹ Ibidem, s. 24; se även noten samma sida!

Säkerligen äro icke dessa exalterade lovord enbart dikterade av egennyttan. Thorild är förvisso helt och naivt uppriktig. Men det är typiskt för honom, att hans förtjusning över väntade framgångar sammansmälter med hänförelsen för hans hjälpare.

I detta sammanhang är det kanske skäl att ta upp frågan, vad Wallenstråle kunnat betyda för honom. Det är icke alldeles säkert, att han betytt mest som praktisk försyn. Som Wallenstråle hade dåliga affärer, har han åtminstone pekuniärt sett ej kunnat lämna något mera verksamt stöd.¹ Däremot har han visat betydande talang, när det gällde att lansera sin skyddsling.

Som diktare har »Göternas förnämste skald» nog haft mycket litet att ge av framåt drivande impulser. I hans rika alstring av vers är det svårt att upptäcka en rad poesi av inspirerad och inspirerande kraft. Den mångsidige Wallenstråle är dock icke endast den skald, »som lärer om äran och dygden och Gud» (Thorilds »Landtquäde»), han fortsätter en svensk och icke minst göteborgsk tradition som begravnings- och bröllopspoet — i Legatum Wallenstrålianum i Kalmar Läroverks bibliotek finnes en stor samling bröllops- och begravningskväden. Hans egna »Brud- och Graf-skrifter» uppgå enligt Aron Westén² till omkring 200. Som bröllopspoet och pastoral diktare anslår han stundom en rokokoaftad frivol ton i sina alltid lättflytande vers. I sitt Landtquäde med dess snabba anapester och förstuckna sensualism rör sig debutanten Thorild i sin mästares dikt- och tonart.

När det är fråga om Wallenstråles inflytande, kan man aldrig bortse från Göteborgs-miljön och Göteborgs-mentaliteten under de tider, då Thorild vistades där: hösten 1772—22 sept. 1775, början av juli 1775 till den ej fullt kända tidpunkt, då han börjar sin kondition på Rånum, som varade till inemot sommaren 1777, sommaren d. å. till den 27 okt., januari och de första dagarna av februari 1781, då Thorild under resan till Stockholm gjorde ett kort uppehåll i Göteborg.

Det har ofta framhållits, hurusom Göteborgs gymnasium under Lidners och Thorilds uppväxttid var en härd för nya förromantiska

¹ Hans kreditorer begärde en gång »immission» i hans lektorslön. Denna och en del andra sakuppgifter i det följande äro hämtade ur R. RÖDING: *Bidrag till Göteborgs Latinläroverks historia*, III (Gbg 1921).

² *Svenska Kongl. Hof-Clereciets historia*, del 3 (Örebro 1814), s. 425.

rörelser. Från sina lärare har Thorild kunnat få impulser; från den lärde och känslomme Gothenius, som var den förste Ossian-beundraren i Sverige och vars ögon tårades vid »otänkeligen ömma ställen», från Johan Rosén, vilken som människa och tidningsman visar markerade drag och som i sin tidningar refererat Rousseau, Helvetius och Shaftesbury men som dog redan i sept. 1773, slutligen också från Wallenstråle. Denne mångfrestare, som Gothenius med skäl förebrådde för hans »flyktiga och lösa snille», var i varje fall den mest bereste och den mest kunnige i fråga om moderna språk.

Här träffar man i själva verket de »odödlige snillen», som Thorild varmest hyllar i Passionernas femte sång. Man har också förklarar, utan att utreda saken, att Thorilds inriktning mot germansk förromantik daterar sig från hans gymnasietid. Men saken är ganska problematisk.

Denna, som det förefaller, mycket naturliga uppfattning av Thorilds ungdomsutveckling, synes dock stå i nästan diametral motsättning till den som Thorilds ungdomsvän, Gudmund Lorentz Sivertson, framställer. Denne omtalar, att »under Skol-tiden och Gymnasiåren... ingen ting oss emellan var doldt».¹ Sivertson berättar, att Thorild under skoltiden »lärde sig Fransyskan, och öfverkom Voltaires skrifter, hvaraf Han kunde en stor del utantill. Under desse åren var hans stil lätt och lekande: och hade jag ej varit så olyckelig att i en eldsvåda, i Kongelf, under mine Indiske resor, förlora en stor del af mitt där förvarade Bibliotheque, så skulle jag kunnat framte en mängd prof på Hans ungdoms foster.» I fortsättningen kommer Sivertson in på Thorilds vistelse på Rånum:

¹ Några data ur Sivertsons liv, hämtade ur *Göteborgs Stifts historia och herdaminne*, utg. av S. P. och J. G. BEXELL (Gbg 1835) och *Göteborgs stifts herdaminne* av C. W. SKARSTEDT (Lund 1885), visa, huru stora möjligheter han haft att följa med Thorilds utveckling på nära håll: född i Kungälv 1756 eller 1757, gymnasist i Göteborg 1775, student i Lund 1777, präst 1780 etc. Läroverksmatrikeln visar, att han var klasskamrat med Thomas Thorén i översta ringen.

Hans anteckningar om Thorild äro något gråtmilda i tonen. »En tår öfwer min förwillade vän undföll mig», säger han, då Thorild skrivit till honom: »Jag, otrogen, dyrkar Gud i naturens ljus och ser icke annat än ofullkomligheter och vidskepelse i det gudawäsen, du tillbeder». Som skeppspräst i Ostindiska kompaniets tjänst visar han dock ett annat kynne och för raskt tankarna till en annan skeppspredikant, författaren till »Min son på galejan». Bland andra prov kan anföras följande (efter SKARSTEDT): »Straffet följer synden som skuggan kroppen. Jag hoppas, att liggandet på Rivó fjord skall afkyla kättjan hos både prästen och de andra dansmästarne på skeppet Gustaf III.»

»Här fick han smak för Engelska Litteraturen, och i stället för det franska lätta i sin stil blef han mera djup hädanefter.»¹

Går man till Thorilds första dikter, det på Rånum författade Landtquädet och den i Göteborg sommaren 1777 diktade hyllningen till Carl Fredrik Scheffer, så förefaller det avgjort, som om Sivertson hade rätt gent emot de många, som velat förfäktat betydelsen av de germanskt förromantiska intryck, som Thorild skulle ha fått vid Göteborgs gymnasium. Hans stil kan ej bättre karakteriseras än med Sivertsons ord »lätt och lekande». Landtquädet är ett rokokobadinage, stämt i Gessners tonart, till Wallenstråles behag. I sin hyllningsdikt till Scheffer försäkrar Thorild, att Gessners skulle bli hans »Misis» — i operabaletten *Æglé*, uppförd 1774, hade Apollo uppträtt såsom herde under namnet Misis.² Det är typiskt, att Apollo för Thorild bär herdekostym. Bestämt avvisar också Thorild den stora heroiska dikten:

Den stränga sedelärans pligt,
En tjugoåra hjeltedigt,
Der infall blixtra, tankar ljunga,
Kan ej en herdemöja sjunga.

Detta avsvärjande av carmen heroicum för den inhägnade idyllen är helt i Gessners anda: »Nicht den blutbespritzten kühnen Helden, nicht das öde Schlachtfeld singt die frohe Muse; sanft und schüchtern flieht sie das Gewühl, die leichte Flöt in ihrer Hand.»³

Redan namnen vittna om att Thorild ser sitt liv och sin omgivning i den Gessnerska idyllens dager. »Myrtil» och »Tityrus» äro — liksom »Arist», Thorilds benämning på Hylander — vergilianska namn på huvudpersoner i Gessners *Idyllen* — »Leis» tyckes däremot vara en nybildning med hjälp av bokstäver i namnet Lannerstierna. Men ej nog härmed: hela skildringen av naturen och kärleken är genomträngd av Gessner-pastoralens oblandat ljuvliga sötma.

I sin dikt till Scheffers ära säger Thorild:

Gresset, Jacobi leda mig
På Gracernes och nöjets stig.

Den Jacobi, som Thorild utväljer till sin ledare, är säkerligen icke den bekante förmedlingsfilosofen, Friedrich Heinrich (Fritz),

¹ Citerat efter STELLAN ARVIDSON, a. a.: s. 270.

² Enligt noten å s. 227 i Hansellis upplaga av Thorilds skrifter.

³ SAL. GESSNER, *Schriften*, II, Zürich 1770: s. 10.

som dittills endast utgivit sin filosofiska roman *Eduard Allwills Briefsammlung* och vars *Woldemar* icke utkom förr än år 1779, utan hans nu mindre kände broder Johann Georg, en visdiktare, påverkad av Gresset, Chaulieu, Hagedorn och Gleim, vilken sistnämnde bistod honom vid utgivandet av tidskriften *Iris* (1775—78).

Thorild har antagligen fått sin uppmärksamhet riktad på Jacobi genom den märkliga orienterande översikt *Om Tyska Witterheten*, som ingår i Gjörwells *Lärda Tidningar 1774* (nr 21, 23, 31) och som med rätta ansetts banbrytande för en högre uppskattning av tysk litteratur i Sverige. Av artikelserien framgår klart, att man med »Jacobi» denna tid avsåg vissångaren Johann Georg. Det säges nämligen i en karakteristik, som är ganska träffande: »Jacobi sjunger bäst, när han sjunger om Kärleks-äfwentyr och Små saker. Hans tankar äro aldrig höga men alltid angenäma: hans Skrifart är ren och behaglig.» — »Jacobi tänker utgifwa en Skrift för Fruntimren, kallad *Iris* . . .» — Omedelbart före denna passus betecknas Lessing som den bästa »Dramatiska Poet Tyskland har» och efteråt prisas Klopstock som »et af de största Genier, som warit i Tyskland». Mer än något annat vittnar Thorilds val av ledare om huru lång väg han hade att gå, innan han nått den litterära ståndpunkt han intar i *Passionerna*. I Gresset såg Thorild säkert pastoraldiktaren, icke komediförfattaren, varom mera i det följande.

Trion Jacobi, Gresset och Gessner representera alltså den inhägnade idyllen utan mörka skuggor. Det är betecknande för huru helt och frivilligt Thorild låtit fånga sig i den »lilla smaken», att han icke har någon högre önskan än att

I lösa skämt, förtjusta bilder
En ljuffig dårskap qväda få
Och på den ömme Gessners vis
I ett inbilladt paradis
Bland Gracer och herdinnor gå.

Söker man sedan bilda sig en föreställning om den kulturella och särskilt litterära atmosfären i Göteborg under Thorilds gymnasietid, får man ett bestämt intryck av att Thorilds förtjusning för Voltaire — och Voltaire kan i detta fall anses som representativ för fransk upplysning och fransk smak — bör ha betingats och befordrats av de kulturella förhållandena. Visserligen sammanföll Lidners sista gymnasietid med Thorilds första, men det är icke där-

för riktigt att utan vidare transponera vad som Warburg haft att förmåla i sin Lidner-monografi om Göteborg, dess gymnasium och dess tidningar under Lidners skolår till Thorilds. På grund av Gustav III:s statskupp och andra omständigheter skiftar staden, dess lärdomsskola och dess press karaktär under loppet av några få år. Såsom i det följande skall visas, trängas de förromantiska strömningarna, som voro ganska starka under 1760-talet, undan av den gustavianska, mot den franska litteraturen orienterade smaken, ett undanträngande, som går parallellt med den på sextioalet härskande anglomaniens försvinnande.

En av orsakerna till att den förromantiska riktningen, som dock först fått landfäste i Göteborg, icke lyckades slå igenom, är den, att dess främste pionärer av olika skäl ej längre kunde föra dess talan. Gothenius hade nästan helt och hållet dragit sig från journalistiken, som icke passade hans lärda och långsamt prövande grundlighet.¹ Rosén slutade sina dagar i september 1773. Under den korta tid av ett och ett halvt år, då han kunde redigera sin tidning *Hvad nytt? Hvad nytt?*, hade de politiska nyheterna och intressena trängt de vittra i skymundan. De direkta litterära impulser, som Gothenius och Rosén givit Thorild, ha de huvudsakligen skänkt som hans lärare, knappast som skriftställare.

Det kan för övrigt ifrågasättas, ja bestridas, att Rosén under sin sista levnadstid skulle ha varit mannen att ensidigt inrikta sina lärjungar mot de senaste europeiska strömningarna. Förvisso hade han i detta fall gjort en märklig insats som vägrödjare under 1760-talet. Men säkerligen betraktade han icke själv denna gärning med samma ögon som en litteraturhistoriker under tjugonde seklet. De tidningsartiklar, vari han refererat Helvetius, Shaftesbury och Rousseau föreföllo honom nog som episoder i hans journalistiska livsverk. Intet tyder bestämt på att han själv varit genomträngd av förromantiska åskådningar. Som swedenborgian visar han sig mest tilltalad av de rationalistiska sidorna hos swedenborgianismen. Såsom eloquentiæ et poëseos lector hade han att föreläsa över latinska författare som Terentius och Cicero.² I sin egenskap av

¹ Dock har GOTHENIUS i Götheborgs Allehanda (1774, nr 54) dragit i härnad mot den ortodoxe teologen PETRUS MUNCK, med vilken Thorild senare skulle råka i delo och som skulle bli föremål för hans oblandade motvilja (WEIBULL: *Thomas Thorild*, s. 43 ff.). Måhända daterar sig Thorilds antipati mot »denne terrible orthodoxen» redan från hans skoltid och från hans lärares fejd.

² RÖDING: a. a., III, s. 66.

lärare och latinsk skald framträder han som vårdare av den klassiska latiniteten. Så såg honom hans lärjunge och efterföljare Johannes Lundblad, Thorilds vän och klasskamrat, sedermera professor i latinsk vältalighet. I en dikt om sina lärare säger han om Rosén:

Care Roséne tamen quantus mihi visus in illis!
 Quantus ab ingenio, quantus ab ore lepor!
 A te monstrata est Romae florentis imago.
 Te duce per Latium tendere dulce fuit.¹

Rosén synes därjämte ha varit vida bättre bevandrad i franska språket och litteraturen än i den engelska, såsom Sylvan framhållit.² Under sitt sista levnadsår är han gripen av den gustavianska nitälskan för en ny svensk litteratur. Han bildar nu av vittert intresserade och köpmän sällskapet »Nil nisi suecanum». Det är hans patriotiska patos, som Lidner särskilt fäst sig vid. Han säger i sin gravdikt:

Han som en redlig man i Svea samfund blänkte,
 Han andas idel svenskt, och sista pusten skänkte
 För fosterlandet upp.

I samma dikt talar Lidner i sina kamraters namn:

Men ack, sin ömma vård han städse oss beviste,
 Det frö, som han sått ut, helt visst med tiden gror.³

Vad som Rosén utsatt hos sina disciplar under sin sista levnads- och lärartid är nog framför allt lusten att bidra till svenska språkets och svenska vitterhetens uppodling.

Men om också Rosén var förankrad i sin latinsk- och franskklassiska bildning, har detta dock icke hindrat honom från att ännu under sin sista tid intresserat spana efter »vad nytt» som hände inom vitterheten. I hans tidning *Hvad Nytt? Hwad Nytt?* förekomma ofta översättningar, i synnerhet från tyskan, verkställda av medlemmar i Nil nisi suecanum.

Hans direkta inflytande på sin lärjunge Thorild, som vid hans död ej var mer än fjorton år, bör nog ej skattas så högt, även om

¹ Som jag icke haft tillgång till Lundblads *Poëmata* (Hamburg 1821), citeras dikten efter ACH. KAHL: *Nya Kyrkan*, II (Lund 1852), s. 30.

² *Svenska pressens historia*, (Lund 1896): s. 377.

³ K. WARBURG: *Lidner* (Sthm 1899), s. 62.

man tar hänsyn till Thorilds brådmogenhet. Men hans indirekta kan ha varit så mycket större. Det var dock han, som väckte det litterära intresset till liv i Göteborg och som till stor del skapat den andligt livaktiga miljö, i vilken Thorild växer upp. Hans sällskap Nil nisi suecanum fortlever i Göteborgs Vetenskaps- och Vitterhetssamhälle.

Men vändom oss till Göteborgstidningarna! Med Rosén försvann den ende, som kunnat sätta en personlig prägel på en tidning. Hans änka, Anna Hammar, fortsatte dock utgivandet av *Hwad Nytt? Hwad Nytt?*. Den förblev stadens litterärt tongivande tidning. Just därför att redaktionen icke gav den någon bestämd litterär fysiologi, blir den så mycket mera tillförlitlig såsom spegel för tidens kulturella liv.

Mera färglös är *Götheborgs Allehanda*, som Wallenstråle utgav under åren 1774 och 1775.

Det visar sig snart, att den känslösa rousseauanskt germanskt betonade strömningen icke alls behärskar Göteborgstidningarnas vittra prosa och vers efter år 1772. En och annan »prosaisk elegi» eller känslöfull dikt förekommer visserligen, men de bli sällsyntare med tiden. Det är i synnerhet den debuterande Lidner, som representerar genren. I begravningskvädena anslås naturligtvis en elegisk mollton. Under rubriken »Betragtelse öfver Tiden» meddelar en ledamot i sällskapet Nil nisi suecanum ett patetiskt brottstycke ur »*Les Nuits d'Young*» (*Hwad Nytt?* 1773, nr 14) — betecknande för det faktum, att man vanligen läste de engelska författarna i franska upplagor, är, att översättaren utgått från en fransk version. Ossian nämnes aldrig, så vitt jag funnit. Icke heller Klopstock. Tyska författare översättas vida flitigare än engelska, som lysa med sin nästan totala frånvaro. Gleim, »en den lyckligaste härmare af Anacreon» (*Götheborgs Allehanda* 1774, nr 64), Haller, vars långa lärodikt *Gedanken über Vernunft, Aberglauben und Unglauben* (*Hwad Nytt?* 1774, nr 265 ff.), med sin religiositet och tolerans torde överensstämma med den fördragsamma åskådning Sivertson tillskriver Thorild, och framför andra den moraliserande och stundom rousseauiserande Gellert översättas, kommenteras och berömmas. Av Lessing meddelas en fabel i svensk översättning (*Götheborgs Allehanda* den 30 maj 1775). Rousseau träder i skuggan för Voltaire, »denne store Fransyske Skalden, ehuru ej sällan farlige skribenten» (*Hwad Nytt?* 14 juli 1774). Det sam-

manhänger med den gustavianska tidens nya anda, att de franska klassikerna bibehålla sig i göteborgarnas gunst. Översättningar ur Lafontaines fabler och Racines skådespel förekomma. Signifikativt för den alltmera utpräglat klassiska inriktningen är, att Hwad Nytt? (1776, nr 211) publicerar Ristells *Utdrag af Skaldekonsten*, om vars innehåll man får en föreställning genom upplysningen, att författaren gjort »et sammandrag af Aristotelis, Horatii och Boileaus reglor, dem han sökt lämpa til Swenska Poesien».

En tydlig utvecklingskurva inregistrera bokannonserna. Ännu 1770, 1771 utannonseras i Götheborgske Spionen engelska och franska bokverk, ej minst sådana på båda språken, som handla om engelska förhållanden. Vid mitten av årtiondet dominera de franska — jämte de svenska — bokmarknaden.

Göteborgstidningarna äro naturligtvis också präglade av den borgerliga smaken för litet av varje. Man ville ha vers, antingen det nu var något av »det franska lätta» eller det »engelska allvarliga».¹ Fram emot decenniets mitt förhärskar det förra och även det franska allvarliga.

Hur brokigt intrycket än ter sig av Göteborgstidningarna, kan man dock urskilja vissa bestämda och stundom nya drag i pressen under Thorilds gymnasietid.

Betecknande för den nationella renässansen vid början av Gustav III:s regering är att den svenska originallitteraturen börjar få allt större utrymme. Unga Göteborgs-poeter uppmuntras, gymnasister som Lidner, Gustaf Roempke, Adolph Wilhelm Ekebom (de båda sistnämnda klasskamrater till Thorild)² få göra sig hörda. Att deras exempel och framgång skulle kunna verka sporrande på gymnasisten Thorild, är högst troligt. Från Stockholm inrapporteras av Hwad Nytt? nyheter om vad sig inom litteraturen och teatern världen tilldragit. Några av Hedvig Charlotta Nordenflychts innerligaste dikter, såsom *Lugnet* och *Öfver Criton* publiceras i Hwad Nytt?, av Anna Maria Malmstedt meddelas *Theconseillen* och många

¹ Belysande för denna smak för omväxlingen är en artikel i Götheborgske Spionen d. 23 juni 1770. Den innehåller några »Försök, at med yttersta noghet öfversätta Ängelsk Poesie i en dylik Swensk». Efter några sentenser av Pope i svensk tolkning följer som ett karakteristiskt påhäng orden: »På köpet torde ock denna originalstumpen få följa med, Franske moderne til heder:

När Pluto första gång blef kär
Och wille Proserpina kyssa» etc.

² Enligt *Göteborgs gymnasiums matrikel*.

andra prov på hennes skarpspetsade penna, Kellgren har också lämnat bidrag, av abbé Michelessi förekomma under år 1773 dikter i mängd, Bergklint är rikt företrädd, men främst av alla är det Bellman, som förnöjt göteborgarna.

I och med Gustav III:s tronbestigning, kröning och statskupp fick även den rojalistiska tillfällighetsdiktningen vind i seglen. Poeter som Johan Simming, vilkens fader blev adlad Simmingsköld, aktuarien Brunjeansson och som den främste Wallenstråle tröttna icke på att skriva hyllningsdikter till konungen och till Carl Fredrik Scheffer, direktören för Ostindiska kompaniet, sedermera Vetenskaps- och Vitterhetssamhällets »protector». När Thorild strängar sin lyra till Scheffers lov, följer han icke blott Wallenstråles uppmaning utan också dennes vid flerfaldiga tillfällen givna exempel.

Denna rojalistiska diktning, poetiskt naturligtvis värdelös, och den allt rikligare flödande svenska lyriken tränga alltmera ut den utländska. Det är, som om det fönster, Gothenius och Rosén öppnat mot den engelska litteraturen, hade blivit stängt. Man ser ej längre västerut utan mot den nykrönte konungens Stockholm. Med östanvinden från Mälaren kom också en viss förkärlek för franskt språk och fransk litteratur och särskilt franskt drama. Wallenstråle, som efter Roséns död blev stadens litteräre centralfigur, var odeciderad till sin läggning, men i hans alexandrindikter till Gustav III och Scheffer blomstrar fransk retorik.

Den genre, som jämte tillfällighetsdiktningen är den trägnast odlade i Göteborgs-tidningarna, är pastoralen. »Dies deficiat», om man skulle söka räkna upp alla dessa »Herdaspel» och »Herdaqüaden», som fylla bladen. Nämnas kan, att i *Hwad Nytt?* för år 1776 (d. 14 nov.) förekommer ett brottstycke av Gessner i svensk tolkning. När man läser denna välljudande prosa och andra pastorala dikter i tidningarna, kan man icke undgå att lägga märke till huru mjukt det svenska språket, i andra opera så kantigt, böljar fram. Genom *Atis och Camilla* hade »järnhårt språk» faktiskt blivit »brutet». Har Thorild på Rånum haft tillgång till *Wenersborgs Weckotidning* — något som väl är mycket möjligt — så har han haft ett ytterligare tillfälle att invagga sig i pastoralens monotona harmonier. Under år 1777 förekomma flera prov på herdediktning både på vers och prosa. Det räcker att nämna några

rubriker: *Kärleken och twenne Fogelfångare*, ett stycke rytmisk prosa i Gessner-ton, *Minne af en Wän*, en pastoral elegisk dikt, *Min enslighet* (översättning), *Till Chloris*, *Till Daphne*, *Till Zephis*. Något som givetvis har varit av betydelse för den unge poeten är det breda utrymme, som i dessa herdedikter tillmätts naturskildringen och natursvärmeriet. Sällsynta äro icke heller andra naturbeskrivande dikter, som sakna pastoral karaktär och ofta skildra lantlivets lugn och behag i motsättning till stadslivets jäkt.

När Thorild i sina båda förstlingsdikter förenar tillfällighetsdikten med pastoralen, så verka dessa poem i hög grad typiska för Göteborg på Wallenstråles tid. Det kan tilläggas, att Wallenstråles bröllop satt även andra pennor i rörelse. I en bröllopsdikt (Hwad Nytt? 1777, nr 97, 98) har Bergklint gjort fåfänga ansträngningar att vara graciös, frivol och spirituell. I samma tidning (nr 109, 110) förekommer också en annan brudskrift, författad av en av Wallenstråles vänner.

Som ett nästan avgörande skäl mot alla påståenden om att Thorild redan under sin gymnasietid skulle ha orienterat sig mot germansk förromantik, tillkommer det faktum, att främmande språk icke lästes på gymnasiet.¹ Däremot fanns även för en mindre bemedlad möjlighet att lära sig franska, vilket rimmar sig väl med Sivertsons uppgift, att Thorild som gymnasist »lärt fransyskan». Utom schemat undervisade i franska en löjtnant von Brakel, om vilken det i *Hwad Nytt?* (d. 11 febr. 1775) säges, att han »förbinder sig vår Stads- och Gymnasieungdom med sin undervisning i Fransyska Språket». I samband med denna uppstodo förvecklingar, som ha ett visst intresse för Thorilds biografi. År 1775 anhöll von Brakel hos konsistorium, att »någre af ungdomen måtte för öfning i franska språket få agera en comedie», varemot dock biskop Lamberg inlade sitt veto. Brakel fortsatte dock sina förberedelser. Biskopen besökte då gymnasiet och fann, att i översta klassen (i vilken Thorild gick) endast 6 lärjungar av 36 voro närvarande och 14 eller 15 av 44 i de andra; de frånvarande voro sysselsatta med att inöva komedien. Saken förevar i konsistorium den 5 febr. »Utom den tidspillan, som uppstår vid inlärande af ett stycke på främmande språk», tyckte biskopen »det för hederlige mäns barn vara mindre anständigt att på en offentlig skådeplats visa sig som

¹ Enligt R. RÖDING: *Bidrag till Göteborgs Latinläroverks historia*, I (Gbg 1898), s. 15.

acturer, kunnandes lätt de personer, som insändt sina barn till gymnasium, att undervisas i seder och vetenskaper, blifva högeligen missnöjde, då barnen i stället sysselsättas med Comœdier». Som emellertid avsikten var att uppvakta greve Scheffer med komedien, beslöt konsistoriet att för denna gång tillåta dess uppförande. Den blev också offentligen uppförd; det var Molières *Les Fourberies de Scapin* och *Le mariage forcé*, som spelades under stor publiktillslutning.¹

Episoden är också betecknande för franskans starka ställning både i staden och på dess gymnasium.

Vänder man sig så till stadens teaterliv under 1760- och 1770-talen, så möter samma utvecklingskurva från engelskt till franskt, från känslösamt till retoriskt, man kan tillägga från frihetstidens borgerlighet till gustaviansk aristokratism. Tyvärr känner man icke spellistorna fullständigt, men även det mycket bristfälliga materialet tillåter vissa slutsatser. Seuerlings och Petter Stenborgs trupper alternerade. Mot slutet av år 1767 spelade Stenborgs sällskap utom Håkan Smulgråt Lillos »*Londonska köpmannen eller Georg Barnwells historia*», den känslösamma borgerliga dramen om brott och straff, där den genomhederlige Thorowgood representerar köpmannens stolthet över sitt yrke på ett sätt, som bör ha slagit an på Göteborgs självmedvetna handelsmän. År 1774 lyssnar antagligen delvis samma publik till Voltaires »*Zaira*», uppförd av Seuerlings trupp, detta oratoriska drama med dess rationalistiska syn på religionerna. Tragedien hade förut uppförts i Stockholm. Seuerling, »1700-talets Sjövall», var icke den som drog sig för den stora tragedien. Kort tid efteråt ger han en ny tragedi av Voltaire. Det heter i *Hwad Nytt?* (den 24 jan. 1775): »Öpnas Swenske Theatern med en väl utarbetad Prologue, lämplig til Hans Kongl. Maj:ts höga födelsedag, författad i wers och sång. Däruppå upføres et Sorgespel — — — af Herr Voltaire, uti 3 öpningar, kalladt La

¹ Se härom RÖDING: a. a., I, s. 31 och WILH. BERG: *Göteborgs äldre teatrar* (Gbg 1896) I, s. 116, 117. Bergs framställning har anlitats för kapitlet om teatern.

Man förstår gymnasisternas känslor gent emot biskopen, som redan förut var impopulär. Med tanke på Thorilds senare glödande prästhat kan man ha denna historia i minnet. Redan under sin gymnasietid fick han bevittna åtskilliga utslag av prästerligt nit, som måste väcka hans antipati. År 1778 försvarar han teatern och vitterheten mot en angripare, kyrkoherde C. J. Brag (ARVIDSON: a. a., s. 274), lärare och bibliotekarie vid gymnasiet under Thorilds skoltid. Under sin gymnasistid fick han uppleva striden mellan Gothenius och Munck och den segslitna kättarprocessen mot lektorerna Rosén och Beyer.

mort de Caesar eller Cäsars död och sluteligen et Herdaspel i 1 Afhandling, benämndt: Det misstänkta Bandet» (av Gellert).

Under någon av de sista månaderna av år 1775 reste Petter Stenborg med Stockholmsprogrammet till Göteborg. Också år 1776 firas konungens födelsedag med en prolog: »Årans Röst vid Monarchens wagga» och en fransk tragedi: »Le Cid af Cornелиe»(!). Det är något gustavianskt över denna förening av kungahyllande prolog och fransk tragedi, helst som i Corneilles drama konungen har avgörandet i sin hand. Det allvarliga dramat representeras också av Erik Branders tragedi i fem akter, *Cleopatra*.

På detta Stockholmsprogram voro göteborgarna väl förberedda. Hwad Nytt? hade hållit dem au jour med vad som gavs på huvudstadens scener. Gustaf den III:s och Wellanders mytologiska opera efter Fontenelle, *Thetis och Pelée*, hade publicerats i tidningen (1773, nr 15—28), likaså en aria ur *Acis och Galathea* (nr 153), en pastoral balett, som förut uppförts i Stockholm. Som en paidoyer för denna svensk-franska operadiktning kan man betrakta ett utdrag ur Voltaires Poétique, där Quinaults opera-verk prisas (Hwad Nytt? 1773, nr 31). Det litterära gustavianska programmet: en svensk nationallitteratur efter franska mönster, är klart och tydligt framställt i en artikel i Hwad Nytt? den 7 febr. 1774. Här berättas, huru under Hennes Maj:t änkedrottningens beskydd till konungens »höga nöge» »åtskillige höge och förnämne Personer inom det Kongl. Hofwet» uppfört Zaïre i svensk översättning »hwarmedelst ock owedersägligen blifwit intygat, at Swenska Språket äger uti sig sjelf, blott det beskyddas, all den art, rikedom och bögelighet, som fordras til et wäl inrättat Skådespels alla delar». Härmed hade hon »för alla tider, ej mindre än hos hele Nationen, undanrögt den fördom, som ännu kunde finnas emot et inhemskt Skådespels mögelighet».

Stenborgs spellista ger också vad komedien beträffar belägg på det överhandtagande franska inflytandet. Visserligen spelar han *Jeppe på Berget*, Hallmans *Kasper och Dorothea* och Flintbergs dramatiska proverbe *Solen lyser för hela werlden*, ett rojalistiskt folkligt lustspel, som blev mycket populärt, men i övrigt ges endast franska komedier. Av Molière spelas *Tartuffe* och *Le malade imaginaire*, av Marivaux »*Staföen*», av Voltaire *L'indiscret* under rubriken »Den om sin lycka skrytande Cavallieren».¹ Av ett visst in-

¹ Se härom närmare WILH. BERG: a. a., s. 56 ff.

trasse är Boissys *Le François à Londres eller Fransosen i London*», ett lustspel, uppfört för första gången på svensk scen den 5 febr. 1775. I denna förträffliga komedi behandlas nämligen franskt och engelskt. Författaren har velat dela sina gracer lika, men spelar dock med förkärlek och framgång ut engelsk common sense mot fransk esprit. En fransk markis, blåblodig inbilsk libertin och sprätt, och en klumpig engelsman mr Rosbif få balansera varandra. De rivalisera om en ung engelsk adelsdam, Eliante, men den som vinner hennes hand är en fransk baron, som representerar de yppersta franska egenskaperna lika självmedvetet som Eliante de bästa engelska. Beklagligt är, att man icke vet, hur publiken reagerat mot detta borgerliga lustspel och dess karakteristik av engelskt och franskt lynne. Under 1760-talet hade göteborgarna, av tidningarna att döma, stolserat över »Wårt Ängelska Göteborg».¹ År 1769 stiftades »The Royal Bachelors Club»,² vilket sällskap, till stor del nog bestående av inflyttade skottar och engelsmän, inte tycks ha gjort sig gällande under 1770-talet. Det sista utslaget av anglomanien är, så vitt jag funnit, en översättning av det 23:dje av Voltaires *Lettres anglaises*, i nr 51 av *Göteborgske Spionen* 1771. Denna beundran för allt engelskt stod i nära samband med frihetstidens praktiska och merkantila anda och synes i Göteborg ha för en tid försvunnit med regementsförändringen 1772. Någon motvilja mot England kan man däremot knappast spåra, möjligen dock i den för övrigt ganska berättigade skepsis, varmed de engelska rapporterna från kriget i Nordamerika mottagas och kommenteras. Det svärmeri för England, som Thorild omsatte i sin resa 1788, kan man alltså knappast datera till hans skoltid.

I hög grad har det göteborgska umgänges- och teaterlivet förfranskats under decenniet. Inom stadens mest förfinade borgararistokrati, de tongivande familjerna Hall och Alströmer, fanns en livlig känsla för franskt språk och fransk teater. Kanslirådet Claes Alströmer, som under hösten 1773 med sin hustru varit i Paris och sett fransk teater, samlade i sitt hem unga officerare och andra teaterintresserade, som tillsammans med döttrarna till Patrik Alströmer, den fine musikkännaren, spelade fransk dramatik, som erhöll en viss offentlighet. Det säges i *Hwad Nytt?* i ett »Bref

¹ Se O. SYLWAN: *Svenska pressens historia*, Lund 1772, s. 377 ff.

² H. FRÖDING: *Berättelser ur Göteborgs historia under frihetstiden* (Gbg 1919), s. 379.

ifrån en Resande i Götheborg til Des Wän i Stockholm», daterat den 25 dec. 1775: »Det är Herr Cancellie-Rådet Alströmer och des Fru, som Götheborg är skyldig erkänsla för deras åtrå at hos sina Medborgare upväcka tycke för de nöjen, hwarigenom kärlek för dygder och seder ännu mera stadgas. Hos detta Herrskap upfördes i början af året *Gaston och Bayard*, då uti efterspelet *Silvain* 3 fröknar *Alströmer* agerade...» Utom De Bellois drama inövades några andra franska pjäser, som d. 18 dec. 1775 uppfördes i John Halls stora sal, varefter balen varade till morgonen. »Döm häraf», utropar den förtjuste brevskrivaren, »om Götheborgska smaken, och se hwad en stor Kungs upmuntran werkar på folkets tänkesätt!» Uttalandet är betecknande för huru Gustav III gav »sin färg åt tiden», åtminstone åt 1770-talet i Göteborg. Det blev en stående institution i staden att fira konungens födelsedag med uppförande av en fransk tragedi, föregången av en oration. År 1776 firades den med en av Brunjeansson »med wanlig styrka författad oration». »Klockan 3 e. m. samlades Stadens förnämste Inwånare hos Herr Cancellie-Rådet Alströmer hwarest upfördes på Theatern Tragedien *Gustave* af *Piron* och Lustspelet *La belle Orgueilleuse* av Destouches. Piron's tragedi om Gustav III:s store namne inleddes av en »til detta ämne och dagen författad *Prologue* på fransyska wersar af en ung witter och lyckelig skald». ¹ *Lunds Wecko-Blad* (1776, nr 5) upplyser om att även denna gång »de ogement qwicka Fröknarne Ahlströmer» uppträtt.

Med dessa kretsar har Thorild under sina Göteborgsvistelser icke alldeles saknat beröring, åtminstone har han efter sin gymnasietid trätt i förbindelse med vissa personer i den vittert intresserade köpmansklassen. Under sitt sista uppehåll i Göteborg i början av år 1781 har han haft tillfälle att bevista uppförandet av ännu ett Gustav Vasa-drama². Breven visa, huru han då var fylld av förhoppningar om en lysande framtid tack vare konungens nåd.

Det är en mycket ringa överdrift, som Wilhelm Berg gör sig skyldig till, när han i sitt verk Göteborgs äldre teatrar (s. 81) säger om staden: »Här, liksom öfverallt i den bildade verlden, herskade oinskränkt de franska moderna, det franska språket och den franska litteraturen.» »Götheborg börjar», konstateras i ett brev från Stock-

¹ Sakuppgifterna äro hämtade dels från tidningarna, dels ur WILH. BERG: *Göteborgs äldre teatrar*, I, kapitlet Det sällskapliga Göteborg. Prologen är publicerad i *Lunds Wecko-Blad* (1776, nr 5).

² Se W. BERG: a. a., s. 202.

holm den 15 augusti 1774 (Hwad Nytt? d. 24 aug.), »efter hand, i alt likna Hufwud-Staden. Det äger, liksom Stockholm, sine egne författare, sit eget Witterhets-Sälskap, sine egne Tidningar». Signaturen C. G. L. (Carl Gustaf Leopoldt) hade nog mera rätt än han själv visste. Orden gälla särskilt om mitten av decenniet. Mot slutet av 1770-talet börjar den tysk-engelska förromantiken att åter visa sig i form av en större känslsamhet.

Det förhåller sig sålunda icke alls så, som det heter i Arvidsons avhandling (a. a., s. 273), att den »första svenska förromantiken som bäst spirade» i Göteborg vid 1770-talets mitt, den höll i stället på att förtvina. Den enda genre, som kan kallas romantisk, — romanskt romantisk men icke förromantisk — och som stod i sitt flor, var herdedikten. Ett studium av den kulturella miljön ger som slutresultat, att Sivertsons uppgifter äro mer än sannolika och att Thorild måste ha stått i kontakt med den allmänna meningen och mentaliteten, när han som sin idol har gustavianernas: Voltaire. *Thorilds förromantiska genombrott måste förläggas till hans Lundatid.* Under sin gymnasietid i Göteborg är han ännu fången i den gustavianska smak, som han sedan med hela sin eldighet skulle bekämpa.

Helt och hållet kan man dock ej avvisa den vanliga uppfattningen, att Thorild redan som gymnasist kommit i beröring med verkningsfull rousseauansk germansk förromantik. Det är visserligen alldeles oriktigt, att Thorild i Göteborg »inledde bekantskap med de engelska författarna» genom Gothenius' förmedling, och obevisbart, att »Gothenius ledde särskildt den unge Thorilds håg till Ossianssångerna», såsom Alfred Forsvall kategoriskt påstår (Lunds universitets årsskrift, 1908, s. 29). Men Gothenius kan ju ha fällt något ord om Ossian, som längre fram burit frukt. Likaså kan Rosén ha uttalat sig om exempelvis Shaftesbury, Young och Rousseau på ett sätt, som stannat i Thorilds minne. Dessa impulser ha dock icke verkat förrän senare. Fröna ha ej kunnat gro, förrän de yttre klimatiska betingelserna blivit gynnsamma och Thorild själv blivit en annan. Vad som förut låg gömt i snö, har då kunnat komma upp i tö. Det saknas icke parallellfall. Fastän Thorild under gymnasisttiden lärt känna den »farliga skribenten hr Voltaire», förblev han dock en tid kristen. Verkningarna av Voltaires kristendomsfientlighet ha icke framträtt förr än under krisåret 1779. Med Svedenborgs läror blev han förtrogen som gymna-

sist, men först i en skrift från Englandsresan tar Thorild upp svedenborgianismen på fullt allvar. För Ossians storhet har Thorild fått blicken öppen, jämsides med att han upptäckt naturens. Åtskilligt har han måst uppleva, innan han kunnat försäkra, att ingen såsom han kunde läsa Rousseau, något som i det följande skall behandlas.

Thorilds *religiösa och filosofiska ståndpunkt och utveckling* under gymnasietiden ger de bästa möjligheterna att bedöma hans karaktär och arten av hans receptivitet.

I Sivertsons anteckningar, som måste betecknas som huvudkällan för det lilla man vet om gymnasisten Thomas Thorén, berättas bl. a. följande:¹

Under Skol-tiden och Gymnasii-åren, då ingenting oss emellan var doldt, var Hans seder och religionsgrundsattser rena och okonstlade. Han tålte aldrig lättsinnigt eller irreligiöst tal, och tyckte icke heller om att man lastade någon slags religion, som andra omfattadt af öfvertygelse.

Götheborgs lektorer hade då gjort sig misstänkte för Svedenborgianismen. Allesammans retirerade i tid, utom en Lector, Doctor Beyer, som antingen af öfvertygelse eller kanske af högmod höllt längst uti att försvara sina extamerade sattser; och Han blef derföre förbuden att läsa Theologien. Thorild, fästande alltid sin upmärksamhet hälst på dem, som Han trodde tänkte på egen hand; afhöorde ett af Beyer hållit Collegium Philosophicum, som mycket eldade Thorilds tankegåfva, och Han ägde förstånd att visa sine förtrognare kammerater de villosattser, som Beyer äfven härutinnan sökte framsmyga. Emedlertid tror jag att detta Beyerska Collegium lade första grunden till Scepticisme hos Thomas Thorild.

Sivertsons redogörelse för den på sin tid så beryktade Svedenborgprocessen torde i huvudsak vara riktig. Med hjälp av senare framställningar² kan man dock rätta och fullständiga Sivertsons framställning på ett par i fråga om Thorild betydelsefulla punkter. Det var icke blott Beyer utan även lektor Rosén, som framhårdade i sin svedenborgska uppfattning. Båda hade blivit djupt gripna av andeskådarens personlighet och förkunnelse under ett samman-

¹ Citerat efter ARVIDSON: a. a., s. 63.

² Till grund för den följande summariska redogörelsen ligger WILH. BERG: *Samlingar till Götheborgs historia*, bd 4 (Gbg 1892); WARBURG: *Lidner*, s. 44—48; ROB. SUNDELIN: *Svedenborgianismens historia i Sverige* (Upsala 1886), s. 58—115; RÖDING: a. a., passim; J. KAHL: *Nya kyrkan och dess inflytande på theologiens historia* (1847—52); G. WALLIS biografi över Beyer i Sv. biogr. lexikon. Konsistorie. protokollen ha anlitats i viktigare fall.

träffande i Göteborg år 1765. Att Sivertson icke nämner Rosén, är förklarligt, då denne var död sedan ett år tillbaka, när Sivertson kom till Göteborg höstterminen 1774.

Vid tiden för Thorilds ankomst till Göteborg hade redan de första och mest dramatiska akterna i rättegången utspelats. Biskop Erik Lamberg, som själv förut lutat åt svedenborgianismen, och domprosten Elof E. Ekebom, som enligt egen utsago fann Svedenborgs skrifter »i allo måtto förkastliga» redan innan han läst dem, ledde de inkvisitoriska förhören med benäget biträde av prosten Kullin, som ingen kunnat frikänna från misstanken att eftertrakta det lektorat i teologi, för vilket Beyer var mera meriterad men som Kullin, visserligen sent omsider, lyckades få. Lektorerna Wallenstråle, Roempke och Gothenius, av vilka de båda sistnämnde förstått att »retirera» i tid, bildade en mellangrupp, som till en början stödde Rosén och Beyer. Trots att dessa fått en stridbar och farlig motståndare i en assessor J. A. Aurell och trots att Svedenborg gjutit olja på elden genom obehärskade utfall mot teologerna i Sverige, och särskilt i Göteborg, hade de nog kunnat rida ut stormen, om icke saken hänskjutits till Kungl. Maj:t. I överensstämmelse med justitiekanslerns memorial gav den kungl. resolutionen av den 2 jan. 1770 domkapitlet en skarp tillrättavisning för försumlighet, varjämte detta skyndsammast borde inkomma med betänkande angående de svedenborgska lärosatserna och redogörelse för »hvad mått mot deras spridande blifvit tagne». Domkapitlet skulle ock yttra sig över förhållandet mellan lektor Beyers föreläsningar och »vår rena evangeliska lära». Beyer borde även förklara sig över det, som mot honom personligen blifvit anmärkt.

Beyer kan icke — trots de förmildrande omständigheter som Berg i sitt anförda arbete anført — helt fritagas från anklagelsen för att förut ha uppträtt med undanflykter och advokatyr. I sin förklaring kastar han emellertid masken och bekänner öppet, att han ej annat funnit, än att de nämnda svedenborgska skrifterna äro »tätt öfverensstämmande med Herrans muns ord och glimma af ett gudomligt ljus». Redan den 26 april under detta för svedenborgianismen ödesdigra år utfärdades nästa kungl. resolution, vari förordnades, att Beyer och Rosén skulle av biskopen tillrättavisas inför sittande domkapitel. Beyer förbjöds att i gymnasiet vara vikarierande teologie lektor och båda att i sin undervisning inblanda något av den svedenborgska teologien. Härtill måste de ock för-

plikta sig, men de kunde icke i övrigt av biskopliga och konsistoriella föreställningar förmås till att återkalla.

Så stodo sakerna, då Thorild kom till Göteborg. Processen fortgick även under hans gymnasietid. Den 16 juni 1773 fingo Rosén och Beyer i domkapitlet stå till svars inför justitiekansler J. W. Liljestråle, vilken som visitator besökte domkapitlet. På hans fråga, om de befattade sig »med några theologica eller predikömbetet», svarades nej under åberopande av kungl. maj:ts befallning. Men år 1775 blev Beyer förvunnen att i hemlighet ha hållit svedenborgska konventiklar och enskilt genomgått en s. k. filosofisk kurs. Beyer försvarade sig med att han efterkommit en begäran av eleverna, bland vilka befunnit sig en son till domprosten och tre söner till lektor Roempke. Senare s. å. blev han åter av dåvarande rektor Gothenius anmäld för att ha hållit ett exegetiskt kollegium.

Att i övrigt redogöra för denna segslitna process är överflödigt och hänvisas därför till Kahls, Sundelins och Bergs dock icke i allo överensstämmande framställningar. Likväl måste några ord sägas om Beyers karaktär och om lärostridens verkningar på gymnasiet.

Beyer har blivit olika bedömd, och han ter sig ganska problematisk. Hans kollega Gothenius vitsordar hans lärdom och skarpsinne, och på den punkten råder ingen oenighet. Sivertson antyder, att hans övertygelsetrohet möjligen kunde härleda sig av »högmod». Gothenius synes ha varit av samma mening. Till Gjørwell skriver han redan 1768: »B. skyr ej misstankar för svedenborgianismus, hvilket ej är underligt, ett par år har han varit sådan. Han har penetration och är excellent at både speculera och inhæra en mening. Ambition at vara unique på sin ort, torde vara någon vidlådande svaghet.» I det strafftal, som biskop Lamberg på order från högsta ort höll för Beyer och Rosén, förklarade han deras irr-lärighet icke blott med deras »oförsvarliga okunnighet i religionen» utan också med »lusten att vilja synas öfver andra».¹ Nu är dock att märka, att Sivertson talar som präst i svenska statskyrkan, att Gothenius, som dock skrivit de s. k. »nyttorna», d. v. s. tillämpningarna till en svedenborgsk postilla av Beyer, började inse, att det var bäst att »retirera», och att Lamberg naturligtvis är jävig — hans ord äro måhända dikterade av en aldrig erkänd känsla av underlägsenhet. I alla framställningar utom Sundelins tecknas

¹ WARBURG: a. a., s. 47.

Beyer odelat sympatiskt, som en orädd och rätträdig man; men åtminstone hos Wilh. Berg och Kahl kan man spåra en tendens att upphöja honom på de övrigas bekostnad. Fråga är dock, om icke Sundelin, som trots sin egen ortodoxa uppfattning och sitt avståndstagande från svedenborgianismen strävar efter oväld, har rätt i sin mera kritiska syn på mannen. Han finner honom icke alltid ha uppträtt fullt öppet och ärligt. Denna uppfattning synes bestyrkas av konsistorieprotokollen. Dock tage man hänsyn till hans bekännelse år 1770, likaså till den oerhörda risk, han löpte: det talades allmänt om landsförvisning; icke heller ville han väl låta sina fiender triumfera. Också beror ju allt på jämförelser, säges det, och Thorild har måst anställa sådana mellan Beyer och Rosén å ena sidan samt deras motståndare å den andra. Om dessa har aldrig någon meningsskiljaktighet rått: ingen har försvarat biskopen mot beskyllningen att feget och inställsamt ha svängt kappan efter vinden, domprosten mot förebråelsen för intolerans och hätskhet, prosten Kullin mot anklagelsen att ha förblandat sina egna intressen med skrymtaktigt nit för den rena läran. För en intelligent gymnasist måste Beyer framstå som den självständige, vidsynte och modige. Beyers advokatur och undfallenhet hade också mest framträtt under tiden före Thorilds ankomst till Göteborg. Härtill kommer Beyers förmåga att fängsla, trots att han icke hade någon litterär talang: Rosén klandrar exempelvis hans »odrägliga trästyl». Om hans intresseväckande undervisning vittnar värtaligt det faktum, att det var på sina elevs uppfordran, som han höll sin filosofiska kurs. Också i detta fall kunde Thorild och hans kamrater göra jämförelser, som måste utfalla till Beyers fördel, om man får tro vad som yttrades i domkapitlet av C. J. Brag, bibliotekarie vid gymnasiet, den 9 nov. 1774, då frågan om besättandet av det av Beyer sökta lektoratet i teologi var före. »De theologiska lektionerna läsas sömnigt», yttrade han. Kullin, som hugnats med prosttitel, ehuru han egentligen var matematiker, och som sedermera fick det indräktiga prebendelektoratet, hade säkerligen icke samma möjligheter att intressera sina disciplar. Vilket intryck Beyer kunde göra på en begåvad och mottaglig lärjunge, framgår av vad hans lärjunge Johan Lundblad, den blivande professorn i latin, haft att säga. »Om Beyer och Rosén», berättar Kahl (a. a., II, s. 29), »hörde man honom aldrig yttra sig utan med innerlig högaktning, varm tacksamhet och ofta under tårar...» Det är väl också Lundblad, som är den främste

sagesmannen av de »personer, som antingen sjelfwe känt Beyer eller hört honom beskrifwas af andra» och som för Kahl beskrivit Beyer »som en man af den renaste dygd och älskwärdaste karakter, from och anspråkslös, flärdfri och öppen, mild och fördragsam mot andra, sträng mot sig sjelf, trogen sin öfwertygelse, ihärdig i sina företag och lifwad af de warmaste sympatier för allt hwad han ansåg skönt, sant, godt och heligt» (ibidem, s. 26). Odelad tilltro kan man ej sätta till detta idealiserade porträtt: så t. ex. har ej Beyer visat sig fördragsam mot herrnhutarna i Göteborg, såsom framgår av Sundelins framställning och vissa konsistorieprotokoll.¹

För att få en mätare på gymnasisten Thorilds personlighet och ståndpunktstagande måste man undersöka de övriga gymnasisternas inställning.

Det är överflödigt att påpeka, att kätteriprocessen, vari lärarna och skolans eforus biskopen voro inblandade, måste sätta deras sinnen i brand. Redan från början hade de kommit med i rättelängden, då den som uppträdde som allmän åklagare, assessor Aurell, förskaffat sig några gymnasisters s. k. dictata efter Beyers föreläsningar och den 24 maj 1769 inlämnat dem till konsistoriet. I och med att Beyers auktoritet undergrävdes, lossnade också disciplinens band. Beyer har själv i ett anförande till konsistoriets protokoll den 14 mars 1770 — således vid en tidpunkt, då Kungl. Maj:ts utslag väntades — berättat, huru det tillgick under en exegetisk lektion: »Ett väsende existerade hela timman igenom, hvars like aldrig händt under någon min föreläsning, så länge jag har varit, och medelst stampande, som, då jag en gång påminde, att de ville vara måttlige, än mera tilltog; ett ohyggligt stönande och tjutande, understundom ej att förtiga ett hiskligt skrik och buller, då jag var i uppträdande till gymnasium, och sammaledes då jag var i traporna att gå bort.» Att sedermera Beyer ålades att i skriftlig form avfatta sina föreläsningar samt laga så, att eleverna kunde göra trogna avskrifter därav, på det att biskopen när som helst skulle kunna infordra dessa dictata, att Beyer och Rosén förbjödos all teologisk undervisning och att slutligen gymnasieungdomen befalldes att lämna lärorummet i samma stund som Beyer bröt mot förbudet att inblanda svedenborgska »villosatser»,² allt detta var naturligtvis

¹ SUNDELIN: a. a., s. 110.

² RÖDING: a. a., I, s. 45.

icke ägnat att förbättra disciplinen. Under Thorilds skoltid synas gymnasisterna dock i allmänhet ha tagit Beyers parti.

Gymnasisterna ha tydligen befunnit sig i ett tillstånd av orolig jäsning och respektlös lust att »ställa problemen under debatt». De konservativa lärarnas farhågor framskynta i Brags ovan nämnda yttrande. Han framhåller vådorna av att de »theologiska lektionerna läsas sömnigt»: »Så lära sig de unga själarna att bittida förakta den uppenbarade salighetskunskapen, till icke ringa styrka för de på vår tid hotande kräftor, sadduceismus, materialismus, galantismus och hvad flere ohyggligheter tidens hemska tecken förebåde».

Konsistorieprotokollen vid tiden för Liljestråles inspektion i juni 1773 blotta en del interiörer ur gymnasisternas liv, belysande för det andliga dåtidsläget.¹ Justitiekanslern hade fått mottaga två latinska brev, undertecknade Amicus och adresserade till en gymnasist Johan Ingman, »hvilka bref förrådde tillgifvenhet för Svedenborgska lärosystemet». Vid sammanträde d. 22 juni kunde biskopen uppgiva författaren till breven. Det var gymnasisten Lundblad, »som tillstått detta för rector och lofvat bättring». Biskopen hade också fått veta, att gymnasisterna brukade diskutera »Theser, som smaka af Svedenborg». Den 30 juni undergick Lundblad rannsaking och dom inför kollegiet. Han erkände sitt författarskap men förklarade, att han skrivit dem »för öfnings skull», för att förkovra sig i latinsk brevväxling. På förfrågan, varför han just valt ett teologiskt ämne, svarade den anklagade, att han och Ingman kommit överens om att även »öfwer Theologiska ämnen meddela hwarannan sine tankar». Han hade i Tyskland kommit över en bok av Svedenborg men försålt den redan på tysk botten. Allt hårdare ansattes han med frågor. Hade han ej först efter sin ankomst till gymnasiet »fått kännedom om Svedenborgs lärosattser», hade ej »någon här vid Gymnasium gifwit honom tycke och smak för Svedenborg» och hade han icke själv någon »tillgifvenhet» för Svedenborgs läror? Lundblad svarade, att han redan förut inhämtat åtskilligt genom åhörande av prästers »discourser», men fastän han »förehölts huru hans egna bref härutinnan vittna emot» och huru han framställt Svedenborgs lärosattser icke »såsom Problemer, hypoteser», utan såsom »vigtiga trosarticlar», förnekade han all till-

¹ Konsistorieprotokollen förvaras på länsarkivet i Göteborg. Till och med år 1771 äro de, vad Svedenborgsprocessen angår, publicerade i Wilhelm Bergs arbete.

givenhet för Svedenborgs lärosystem (det är tydligt, att Lundblad sökte hålla sin lärare Beyer om ryggen men också att han talade mot sin övertygelse). Lundblad »förmanades både alfwarligen och bewekeligen at noga taga sig till wara för alla willomeningar i Religionen», att akta sig för »skadeliga och förföreriska Böckers Läsning», »at för all del icke bland sine Kammerader wäcka onyttiga disputeringar om frågor, uti wår dyra Salighets Lära, wäl wetande at Cons^m hädanefter hafwer på hans upförande i denna omständighet et wakande öga. Lundblad lofwade at ställa sig förmaningen til hörsammaste efterrättelse.» — »Sluteligen frågades Lundblad om några af Gymnasisterne inom sig hålla disputations öfningar, och hwad Theser wid sådane Tillfällen ventileras?» Lundblad svarade, att sådana ägt rum föregående termin, »då ock han war med; men at han i denna Termin icke uti slika öfningar deltagit; På några af kammeraternas anmodan hade han dock en gång påtagit sig at presidera för några blott Philosophiska Theser...»

Att den miljö av diskussionslysten ungdom, som Thorilds klasskamrater utgjorde, skulle verka i hög grad utvecklande och stimulerande på gymnasisten, är självklart. Trycket ovanifrån var endast ägnat att liva diskussionen, att väcka skepsis mot auktoriteter. Att ha en resonansbotten för sina meningar har alltid varit ett livsbehov för Thorild. Bland hans klasskamrater funnos ju sådana som gymnasistpoeten Gustaf Roempke, vidare ynglingar av olika läggning som Sivertson, Lundblad, som förblev hans vän under Lunda-tiden och som även han haft sin Wertherperiod, slutligen domprosten Ekeboms son Adolph Wilhelm, som redan tidigt visade prov på sin glädjelösa, omutliga pliktkänsla men också på poetanlag och som visar en viss frändskap med sin vän Thorild i sin kärlek till Gessner, av vilken han översatt *Abels Tod* (1781).¹ I detta kamratlag kunde Thorild dominera: Han var ju »allas älskling och förundran». Också sina lysande anlag att disputerat kunde han utveckla vid gymnasiet. Läroverksmatrikeln visar, att Thorild disputerat offentligt. Redan under läsåret 1773—74 har han, såsom årsberättelsen förmäler, avlagt ett »specimen eruditionis» genom att disputerat »sub moderamine Adj...C. Bundi». Tesen uppgives tyvärr icke men bör ha fallit inom matematikens, fysikens eller astronomiens områden, då Bundy var en begåvad matematiker med

¹ Om AD. W. EKEBOM, som sedermera blev lektor vid Göteborgs gymnasium, se levnadsteckningen hos RÖDING (a. a. III, s. 93, 94).

fysikaliska och astronomiska intressen.¹ Respondens var en viss Birger Rampe. Också vid avgångsprovet, som kunde avläggas på tre sätt: concionando, disputando och perorando, har Thorild valt disputationens form.² Hans försvar vid detta tillfälle var lysande, enligt en nedan återgiven anekdot.

Alla dessa privata och offentliga diskussioner ha naturligtvis bidragit till att utveckla Thorilds självsäkerhet och särskilt det starkt dialektiska draget i hans läggning. De ha säkerligen betytt mer än så. Den frågan måste besvaras, hurudan Thorilds inställning till svedenborgianismen var och vad denna kan ha betytt för honom.

Thorilds vän Sven Heurlin, som stiftade Thorilds bekantskap åtskilliga år efter dennes gymnasietid, uttrycker sig på denna punkt med yttersta försiktighet, detta i motsats till senare forskare (Kahl, Skarstedt m. fl.), som dock knappast kunna anses vittnesgilla. Heurlin berättar i sina anteckningar:

Före år 1779 hade Thorild varit en lifigen exalterad christen i den mest orthodoxa meningen. — Anledning saknas icke till den förmodan, att Thorild i sin första ungdom varit tillgifven Svedenborgs läror: desse grepo just under de åren Thorild bevistade Skolan och gymnasium i Götheborg der omkring sig och synas öfverensstämma med Thorilds snille. Sjelf medgaf han också, med en slags saknad, att han i en förfluten ungdom varit innerligen lifvad af Christendomens entousiasme . . . Hans trosbekännelse öfverensstämde annars vid denna tiden nära med Rousseaus i Vicaire Savoyard.³

Sivertson, som stod Thorild nära, går dock icke så långt, att han tillskriver Thorild någon böjelse för svedenborgianismen. Beyers filosofiska collegium hade visserligen mycket eldat »Thorilds tankegåfva», men å andra sidan hade han haft »förstånd att visa sina förtrognare kammerater de villosattser, som Beyer äfven härutinnan sökte framsmyga». Detta förutsätter icke blott en genomträngande skarp intelligens utan också en nära förtrogenhet med Svedenborgs åskådning. Någon proselyt till Svedenborg har han troligen icke varit, icke heller någon utpräglad motståndare, om också det uttryck om Svedenborgs läror: »villosattser», som användes i Sivert-

¹ Om C. H. BUNDY se RÖDING: a. a., III, s. 80—82.

² Enligt rektor WALLENSTRÅLES årsberättelse i läroverksmatrikeln hade 5 elever visat »diligentiam suam et eruditionem concionando», 6 stycken Thorild inberäknad »disputando», 1 (Lundblad) »perorando». Götheborgs Allehanda (1775, nr 50) upplyser om att Thorild som opponent hade A. Waldstedt, bohuslännning. Disputationen ägde rum d. 19 juni »under V. L. Klefwerströms styrsel».

³ Citerat efter ARVIDSON: a. a., s. 62, 63.

sons framställning, skulle kunna anses peka i denna riktning. Men ordet bör nog stå för statskyrkoprästen Sivertsons räkning, icke för Thorilds. Ty den åskådning, varom uttrycket vittnar, står i bjärt motsättning till den vidsynta tolerans, som Sivertson tillskriver honom: han tålde ju aldrig »irreligiöst tal, och tyckte icke heller om att man lastade någon slags religion, som andra omfattadt af öfvertygelse». Denna allsidiga fördragsamhet måste ha drivit Thorild till opposition mot konsistoriet.

Vad svedenborgianismen främst betytt för Thorild har den skarpsynta Sivertson upptäckt och avslöjat med sina ord om att Beyers kollegium »lade första grunden till Scepticisme» hos Thorild. Bekantskapen med Voltaire, vars toleransdrama *Zaïre* spelades i Göteborg vid denna tid, har också i effektiv samverkan med Thorilds missnöje med konsistoriets intransigens kunnat driva honom i riktning mot den fördragsamma skepsis, som bär upp hans tal på Göteborgs nation och som är en grundförutsättning för allt dialektiskt tänkande.

Därtill har nog svedenborgianismen i den form, vari den trädde gymnasisten Thorild till mötes i Beyers filosofiska kollegium, förmått att väcka och mäktigt befordra Thorilds metafysiska intressen. Kahl har meddelat några av Thorildforskningen obeaktade utdrag ur Beyers föreläsningar.¹ Han karakteriserar dem, efter vad det synes med rätta, som »till tanke och form så Swedenborgiskt originella, att de på mer än ett ställe utan förlust af sin egendomlighet swåriligen kunna återgifwas på svenska». Beyers dictata äro klara, systematiska. På en spekulativt lagd yngling, som genom dem stiftade den första bekantskapen med ett metafysiskt system, bör deras teosofiska Guds- och naturuppfattning ha verkat i hög grad tanke- och fantasieggande. Det är ej så litet i dem, som för tanken till Thorilds senare naturpanteism. Redan i de första raderna spåras en tendens mot en optimistisk monism: »In omni re creata est aliquid boni et veri, nam profectæ sunt res universæ ex amore et sapientia primi entis, et opus, quod ab aliquo proficiscitur, suum refert auctorem». I fortsättningen utreder Beyer det godas och sannas natur och inbördes relationer. Det onda hos människan är intet annat än hennes »aversio a bono», vilket för den monistiska tendensen i Beyers kurs är betecknande. Redan från sommaren 1775 finnes ett belägg på att Thorilds religiositet innerligt samman-

¹ A. a., häft III, s. 18—25.

smält med hans naturdyrkan. Han skulle, efter vad Sivertson berättar, ha begivit sig ut till Kungälv för att predika i stadens kyrka. Lördagsaftonen hade Thorild varit »mycket upprymd» och talat »hvarjehanda om Guds närvaro i naturens skönheter», varpå han hastigt avbrutit samtalet för att »läsa öfver till morgondagen». Hans predikan måste ha gått i samma stil. Den lär ha förmått prosten Hilleström att omfamna honom och uttrycka sin förhoppning om att Thorild skulle bliva ett Guds redskap. Thorilds dyrkan av Gud i naturen låter sig naturligtvis förena med en renlärig kristendom, men Thorilds svar, att han skulle bjuda till men »på sitt vis» och hans försäkran för vännerna, att han aldrig mera skulle stiga upp i en predikstol låta oss ana, att han känt sig på glid icke ur kristendomen men väl ur ortodoxien.¹

Man erinrar sig denna tidiga religiösa naturdyrkan hos Thorild, liksom också hans senare dynamiska naturuppfattning, när man hos Beyer läser satser som »Vita est intima activitas amoris et sapientiae primi entis, quæ vita vocari potest ipsa vis viva» och »Natura. . . non est aliud quam Amoris et Sapientiae Primi Entis seu vitæ receptaculum». I Beyers framställning av naturen kommer Svedenborgs uppfattning av naturens och livets former som en i grader fortlöpande serie till klart uttryck. Det är mig icke möjligt och det vore kanske icke heller riktigt att göra skarpa filosofiska distinktioner, men det måste framhållas, hurusom denna svedenborgska lära om harmonia constabilita, framställd av Beyer, kunnat uppluckra jordmånen för Thorilds senare tillägnelse av Leibniz' harmoni- och gradationslära, liksom den svedenborgska natur-teosofien för Spinozas uppfattning av Gud och naturen. Den som i sin ungdom med både hänförelse och kritik lyssnat till Beyers filosofiska kurs bör ha haft vissa möjligheter att vid mognare år kombinera Leibniz' och Spinozas åskådningar. De som på senare tid genomforskat Thorilds filosofi ha icke trott sig finna några spår av svedenborgianism förrän i den år 1790 i London utgivna *True Heavenly Religion restored*, och ehuru icke övertygad är jag icke kompetent att inlåta mig på någon polemik.² I *Filosofiska betraktelser* har också Thorild angripit Svedenborgs andelära rakt framifrån: »Naturen vet ej af det man kallar

¹ Enligt ATTERBOM: *Svenska siare och skaldar*, IV, s. 24 och WEIBULL: *Thomas Thorild*, s. 6.

² Se om Thorild och Svedenborg särskilt LAMM: *Upplysningstidens romantik*, II, s. 174 ff. och B. LILJECRANTZ: *Svedenborg, Thorild och Höijer* (Lunds univ. årsskrift 1908).

andar, endast krafter.»¹ Hurudan än Thorilds inställning till Svedenborg varit under tiden mellan gymnasieåren och True Heav-enly Religion restored, så kan man dock knappast överskatta, vad svedenborgianismen i Beyers föreläsningar, »hvilka tyckas kunna tjena till grundläggning för uppförande af vetenskapliga systemer både i naturfilosofi och teologi» (Kahl: a. a., III, s. 25), betytt för Thorild som ett incitament till en filosofisk helsyn över tillvaron.

Mot bakgrunden av det drumliga uppträdande, som vissa gymnasister tillåtit sig mot sin för kätteri anklagade lärare, och klasskamraten Johannes Lundblads återkallande inför rätta framstår Thorilds intellektuella och moraliska överlägsenhet i hög relief. Vad Sivertson i övrigt berättat om Thorilds förunderliga lätthet att lära, om hans förmåga att improvisera o. s. v. förstärker intrycket av att han var ett söndagsbarn.

Ett annat bevis på hans slagfärdiga intelligens och hans själv-säkerhet ger en anekdot, knuten till Thorilds disputationssprov vid avgångsexamen. Den förefaller mycket trolig med tanke på båda huvudpersonerna, och ett stöd för dess trovärdighet ligger i det ovan påpekade faktum, att Thorild avlagt sitt prov »disputando». I Thorildbiografien i Svenskt Pantheon berättas först, hurusom hans »talenter» under gymnasietiden »på ett så lysande sätt utvecklade sig, att hans lärare på det högsta gynnade honom; och hans kamrater ansågo honom som ett halft underverk». Därpå heter det:²

Redan här skall han gifvit prof på den energie uti karakteren, som genom hela hans lif utmärkte honom. På denna tid var Biskop Lamberg Eforus öfver Götheborgs undervisningsverk, en man af liffigt lynne, och stundom häftig i sina uttryck; men lifvad af ett varmt nit för undervisningsverket. Då Thorild vid den disputation, som vanligtvis föregår elevernas dimittering till Academien, mycket utmärkte sig, skall Biskoppen hafva yttrat: »antingen blir du en stor man eller en stor —,» hvarpå Thorild med frimodighet svarade: »det förra skall hända, men icke det sednare».

Att Thorild var, som det i fortsättningen säges, »ett af de ovanligaste ämnen, som derstädes någonsin varit», betygar också Wallenstråle med ciceroniansk mångordighet i sitt testimonium.³

¹ HANSELLI: I, s. 291.

² Häft 14, Sthm 1833, s. 8.

³ WALLENSTRÅLE säger bl. a.: »Ingenii sui felicitatem et in laborando industriam gymnasio gothoburgensi per tres annos talem probavit, qualem in paucis ejusdem ætatis adolescentibus deprehendere licet».

Även han har förutspått sin discipel en lysande framtid på grund av hans ursprungliga begåvning och räknar honom bland dem, »quos . . . e pulvere tamen et luto ad summa rerum fastigia non terræ opes, sed coelo nata sapientia evexit».

Ett annat drag hos gymnasisten Thorild, som är förvånande men likafullt väl betygat, är att han icke visar minsta spår av rabulism. Ingenstädes påträffas hans namn, så vitt jag funnit, i konsistorieprotokollen i samband med något disciplinmål. Rektor Wallenstråle vitsordar liksom kamraten Sivertson hans goda uppförande: »Paupertatis insuper sororem esse bonam mentem tota ipsius vita, integritatis plena, nullius sceleris, nullius flagitii particeps, optimique mores, nobis acceptissimi, confirmarunt». Wallenstråle var antagligen väl underkunnig om sin discipels uppförande. På domkapitelsammanträde den 2 mars 1774 beslöt man nämligen enligt protokollet att skärpa uppsikten över gymnasisterna »i deras Quarter och eljest»; dessa skulle såsom »inspiciendi» fördelas på lektorerna. Knappast har heller den medellöse gymnasisten behövt känna sig deklasserad på gymnasiet. Endast en nobilis fanns enligt Läroverksmatrikeln i ringen. Adelsmännen och de förmögna läto sina barn få undervisning i hemmen. Man har inga uppgifter om föräldrarnas samhällsställning under Thorilds gymnasietid men däremot från de flesta åren både före och efteråt. Det visar sig därvid, att huvudparten av skolans elever rekryteras ur de mindre bemedlade klasserna. För år 1782 uppgives, att ingen nobilis gick i gymnasiet, 9 voro söner till präster, 8 till civ. ämbetsmän, 28 till borgare, 21 till bönder och »vederlikar» (enl. Röding: a. a., I, s. 48).

Vill man ha en föreställning om gymnasisten Thorild i levande livet, så torde man läsa några rader i Wallenstråles testimonium: . . . »fortunæ tamen mendacia adeo ridet, ut coelum potius intueri ac suspicere, quam terræ fixis oculis inhærere gestiat.» Skildringen av denne yngling, som går och ser uppåt mot himmelen, tyckes vara myntad lika mycket på Thorilds yttre som inre människa. Den stämmer nämligen förträffligt överens med den minnesbild av Thorild under hans Uppsala-tid, som samtida personer bevarat och förmedlat till Atterbom och Palmblad. I sin Thorildbiografi berättar nämligen Atterbom, hurusom Thorild »helst vandrade ensam, insvept i en fin blå slängkappa, med hufvudet upplyftadt och ögonen

vanligen uppåt riktade».¹ Denna hållning kunde han ha ännu på äldre dagar, såsom framgår av Kunikes teckning av honom som professor i Greifswald och Atterboms slutvignett i Svenska siare och skalder.

Av de sparsamt flödande källorna får man småningom klar för sig bilden av en yngling med något genialiskt fångslande i sätt och väsen, ett spelande liv, som kom hans omgivning att glömma hans ärelystnad och självgodhet, brådmogen såsom den, som tidigt får stå på egna ben, varken stödd eller tyngd av hem och föräldrar, alldeles fri från bondpojkenes sävlighet, snabb och överraskande i tankegångar och repliker, avgjort mera teoretiskt än praktiskt lagd.

Huru knapphändigt än materialet är, så synes det dock, som om man skulle kunna urskilja två skeden i Thorilds ungdomsutveckling före hans framträdande som nittonårig »vis» i och med landskapstalet 1778. Under det första har han gymnasistens och den nyblivna studentens metafysiskt filosofiska intressen, ännu är han »lifvad af Christendomens entousiasme», men inom honom lurade en begynnande skepsis, som måste uppstå vid konfrontationen mellan kyrkoläran, Svedenborgs »villosattser» och »den farlige scribenten» Voltaires filosofi. Detta utesluter inte, att han under Voltaires inflytande skrivit »lätta och lekande» poesier. Under sitt år i Rånum tager han sin tillflykt till pastoralens drömda men begränsade värld i samband med sin förälskelse, som lät honom uppleva en herdeidyll i verkligheten. Det är, som ville han hänge sig åt en tids njutningsrik vila mellan gymnasistårens tankestrider och sitt framträdande på den offentliga arenan. Hans naturkänsla är icke längre religiöst utan erotiskt betonad: Astrild är naturens gud.

Dock är avståndet mellan Landtkvädets och Schefferhyllningens Thorild samt landskapstalets så stort, att några ord måste sägas för att förklara, huru Thorilds snabba utveckling kunnat äga rum. För det första är det ju klart, att intrycken av Svedenborg och Voltaire lågo magasinerade i hans inre såsom upplag av explosiva ämnen och att hans filosofiska intressen, en gång väckta, aldrig mera skulle kunna undertryckas. Men även av andra skäl var det omöjligt, att Gessners »inbillade paradys» skulle bli en Armidas ö. Såsom av Stellan Arvidson (a. a., s. 166 ff.) framhållits och som av bl. a. det bekanta revolutionsbrevet till Tham på Dagsnäs framgår, gick Thorilds önskan att reformera hela världen ytterst

¹ Svenska siare och skalder, IV, s. 250. Jfr V, s. 353.

ut på att »återföra den gyllene åldern». Häri liknar han Rousseau och så många andra utopister. Det ögonblick måste komma, då den pastorale romantikern skulle vakna och se skillnaden mellan herdediktens »paradis artificiel» och verklighetens värld. Han har icke kunnat släppa drömmen utan velat göra den till verklighet. På ett av de ställen i landskapstalet, där den överströmmande känslan tvungit Thorild att välja versens form, har han givit uttryck åt sin förhoppning, att den »gyllne tidens och herdarnes vishet» måtte komma åter.¹

Kom sälla, oskuldsfulla tid,
Kom med din enfald och din frid
Att än en gång vår jord försköna!

Huru Gessner kunnat bana vägen för Rousseau, har Arvidson utrett (a. a., *ibidem*).² Men ännu mera ledning och stöd på sin väg från bukoliken till Rousseaus kulturkritik har Thorild kunnat få av den, som han jämte Gessner nämner såsom sin ledare i hyllningsdikten till Scheffer: Gresset.

Gresset framstod säkerligen — det framgår av det sammanhang i vilket han nämnes — för Thorild icke som komediförfattaren, auktorn till *Le méchant*, utan som den älskvärde pastoraldiktaren, översättaren av Vergilius' ekloger, som i sin dikt *A ma Muse* kallar sin sångnö »*nymphé badine ou bergère sensible*» och som där avlägger ungefär samma poetiska programförklaring som Thorild i sina förstlingsdikter.³ Den som i Sverige först uppmärksammat Gresset torde ha varit N. H. Silfversparre, som år 1753 lät trycka *Le siècle pastoral* eller *Den Sälla Herde-Tiden*, där det franska originalet meddelas jämsides med en svensk tolkning. I strofer, för vilkas melodiösa välljud den unge Thorild bör ha varit känslig, skildrar Gresset den försvunna lyckliga och fredliga guldåldern, han amplifierar Ovidius' beskrivning under ständiga jämförelser mellan förr och nu:

Sophismes, erreurs, imposture,
Rien n'avoit pris votre poison,
Aux lumières de la Nature
Les Bergers bernoient leur raison.

¹ HANSELLI: I, s. 245, 246.

² Jämför också LAMM: *Upplysningstidens romantik*, I: s. 341.

³ Över huvud taget synes Gresset som dramatiker ha varit föga känd i Sverige. Enligt F. A. DAHLGREN (*Förteckning öfver Svenska Skådespel*, Sthm 1866) har blott en enda pjäs av Gresset spelats på en Stockholmsccen.

Sur leur République champêtre
 Règnoit l'ordre, image des Cieux,
 L'Homme étoit ce qu'il devoit être
 On pensoit moins, on vivoit mieux.

Genom sådana paralleller vidgar sig Gressets pastoral till en kulturkritik i Rousseaus anda. Detta har varit betydelsefullt för Thorild, som i sitt tal på Göteborgs nation från samma utgångspunkt och på samma väg kommer till samma mål. Liksom Gresset kontrasterar han ock den »kalla och onyttiga lärdom, som gör vår ungdoms vackraste dagar skumma», och den »naturens glädje och leende vishet», som var den bukoliska ålderns och som det gäller att återföra.

På Rånnum har Thorild enligt den väl underrättade Sivertson stiftat närmare bekantskap med den engelska litteraturen och blivit »mera djup». Måhända har han läst Young och av denne inspirerats till beundran för Shakespeares »mäktiga, kraftfulla snille». För att kunna förklara Thorilds nästan ofattbart snabba ungdomsutveckling är det av vikt att visa, huru en författare kunde preparera Thorild för en annan. Den som likt Thorild läst Gessners prosa, melodiös, harmonisk, rytmiskt framböljande, cadencerad, uppbyggd liksom i musikaliska satser, måste få gehör för prosarytmiken i Ossians sånger och La nouvelle Héloïse, liksom också för de naturstämningar, som denna prosa uppbär på sina rytmiska vågor. Det är ej heller förvånande, att alla de natursvärmande svenska poeter och författare, som låtit sig förtjusas av Gessner, också äro mottagliga för Ossian och Rousseau.

Men i intetdera av dessa skeden av sin ungdomsutveckling, varken under gymnasietidens mera filosofiskt spekulativa eller under Rånnumsvistelsens herderomantiska, har Thorild trätt i närmare beröring med det praktiska livets realiteter. För att få ett begrepp om vad Göteborg kunnat betyda för Thorilds *praktiska livsinställning*, måste man ta mycken hänsyn till Wallenstråles skapelse, Göteborgs Vetenskaps- och Vitterhetssamhälle, centrum för stadens kulturliv under 1770-talet.

Gustav III:s strävan gick mer eller mindre medvetet ut på att motarbeta borgerligheten inom litteraturen. I detta fall lyckades han också försena utvecklingen inom Sverige: först efter hans död

bryter den uppdämda borgerligheten fram i litteraturen. Men vad han icke mäktade var att utdriva borgerligheten bland borgarna själva. Man kan iakttaga detta även i 1770-talets Göteborg, t. o. m. i dess kulturella liv. Vid mitten av decenniet har dock den gustavianska aristokratismen halvt undanträngt den storborgerliga köpmansandan på sina håll i tongivande kretsar, något som också gäller om Vitterhetssamhället.

Wallenstråle, som kunde kryssa och lova sig fram, lyckades bättre än den intellektuellt rakryggade och högdragne Rosén med en plan, som sysselsatt den sistnämnde; att till samverkan förena de vittert begåvade och stadens för vetenskap och konst intresserade borgare. Under sitt sista år hade Rosén också samlat omkring sig en mera exklusiv krets: sällskapet Nil nisi suecanum. När han dog, fortsatte Wallenstråle i hans spår men slog snart in på en ny väg. Ett brev från Wallenstråle, dagtecknat Kalmar den 9 jan. 1805, till Roséns son Gustaf, som då var sekreterare för Göteborgs Vetenskaps- och Vitterhetssamhälle, ger så många upplysningar om den kulturella atmosfären vid tidpunkten för Samhällets stiftande, att ett längre utdrag är befogat.¹

Hemkommen år 1766, efter en femårig utrikes Resa, 70.000 Dl Smt fattigare, än jag begaf mig åstad, men rik uppå idéer, at gagna mit Fädernesland, sökte jag, samfält med Sal. Dr ROSÉN, min gamle Lärare, at bringa Götheb(org) i något ljusare anseende än blott det af vackra Hus, sköna Bryggor, rika Equipager, m. m. s. Lärdom, kunskaper, smak för vitterhet voro inskränkte inom de trångaste gränсор, så mycket mera, som man hatade allt utom p(ennin)g(a)r, handel och hvad därmed kan hafva förvantskap. Den, som ej talade köpmansspråket, om vexelcours, procenter,agio &c, talade ingen ting. Verkel(igen) låg all uplysning i mörker djupt begrafven. Sal. Doctorn hade redan, täml(igen) länge sökt väcka folkets eftertanka; Han moraliserade, hvilket väl behöfdes; men Han vässade sin penna til nog skarpa Satyrer, hvilka G(öthe)b(or)gsboerne äntel(igen) började förstå, och onskades. Än mera föragtade Han de höge Croeserne, med alla deras tillbedjare. Af desse bägge Classer bestod hela Folkhopen. Omsider tröttnade Han, och använde sin tid, til helt andra yrken, när jag hemkom utifrån. Likväl låfvade Han mig sitt bistånd, om jag skulle våga på et sätt eller annat, at tända något ljus i denna mörka Öken. Jag visade Honom mina appareiller, Han hörde mina projects med nöge, och Han hade visst hållit ord; men Döden skilgde Honom ifrån mig

¹ Här citerat efter NAT. BECKMAN: *Göteborgs Vetenskaps- och Vitterhets-samhälle 1778—1928*, s. 2 ff. (Göteborgs Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-samhälles handl., fjärde följd., bd 32, nr 1), till vilket arbete även i övrigt hänvisas.

alt för snart, alt för oförmodat. Hwad skulle jag kunna draga til torgs på egen hand? Vis unita fortior. Den var nu förbi, tyvärr. Jag försökte likväl at smyga mig fram med et och annat, för att bana mig väg til någon upmärksamhet. Jag fournerade Rect. ÖHRVALLS Spion med många moraliska och historiska Artiklar, samt Poesier. Jag utgaf och började Gbgs Allehanda med 2ne årgångar. Jag förförde folket at gå up på Gymnas(ium), at höra mig i Historien. Jag orerade flera gånger, och skref Tal för andra. Man hörde mig slutel(igen) gerna, och jag vann verkel(igen) allmänhetens bifall. Åtminstone utsådde jag ibland Stadens Herrar och ungdom, et slags tycke för vetenskaper, så at jag äntel(igen) trodde mig om, at kunna uprätta et litet vitterhets-sällskap på en mera stabel grund än den phosphoriska vitterhets klubben år 1760. Jag kan ej säga, at jag byggde på Dess ruiner; men år 1773 gaf jag Wet(enskaps-) o. Witt(erhets)Samfundet, ifrån at hafva varit en liten societé inom lyckta dörrar, all möjlig publicité, och för at bibeholla den, inkallade jag flere frånvarande Herrar, som jag visste både ville och kunde cum emphasi deltaga i Arbetet. Och detta skulle bli, til faveur för allmänna Husholln(ingen) och natural historien samt Witterheten.

I fortsättningen omtalar Wallenstråle, huru han för att bidraga till stadens »Lustre» skaffade sällskapet höga herrars »protection», bl. a. greve Carl Fredrik Scheffers och genom honom konungens.

I detta aktstycke ha vi mannen nästan hel och hållen, med sina intressen, praktiska och teoretiska, historiska, geografiska, litterära o. s. v. fördelade på en stor spridningsyta, med sitt jagande efter sken och glans men också med sin nitälskan för kulturellt arbete och sin stora företagsamhet. Trots sina svagheter bör han nog anses som fadern till det fruktbara samarbete mellan kultur och finans, som utmärkt handelsstaden Göteborg till den dag i dag är. Också Thorild fick genom sina beskyddare i Göteborg, såsom Wallenstråle, Jonas Tranchell och biskop Wingård praktisk erfarenhet av vad denna förbindelse betydde.

Vetenskaps- och Vitterhetssamhället är en exponent inte blott för sin stiftares utan ännu mera för stadens mentalitet. Sedan många år göteborgare, har opportunisten Wallenstråle tagit all möjlig och skälig hänsyn till stadens kynne. Ur hans brev till den yngre Rosén, särskilt i de första raderna, talar en utilism, patriotisk, att icke säga lokalpatriotisk till karaktär och syfte men kosmopolitiskt, närmast engelskt orienterad, liksom göteborgarnas handel inriktad på import av utländsk vara till det inhemska näringslivets förkovran. Denna praktiska utilism är genomsyrad av frihetstidens

anda, ett typiskt utslag av den borgerliga mentaliteten under 1760-talet i Ostindiska kompaniets stad. Men med dessa intressen har Wallenstråle sökt förena de gustavianska, de historiskt nationella, rojalistiska, aristokratiska, nitälskan för svenskt språk och vitterhet. Gustavianskt är Samhället genom sina arrangemang av festtillställningar till monarkens ära varje 19 augusti och 24 januari — det är nästan genomgående denna »akademi», som står för uppförandet av de franska tragedierna och de offentligt framförda prologerna på konungens födelsedagar, gustavianskt är sällskapet också i sin kärlek till poesi, något som för Wallenstråle och de andra säkerligen var liktydigt med vers, gustavianskt slutligen genom sin i stadgarna fastslagna bestämmelse: »Af Svensk hand emottagas inga arbeten, utan på Svenska språket skrifne».¹

Namnet återspeglar den dubbelhet, som kännetecknar sällskapets och även stadens kulturella fysionomi. Stadgarna söka göra rättvisa åt såväl frihetstidens praktiskt naturvetenskapliga som den gustavianska tidens vittra och historiskt nationella intressen. Enligt § 8 vore »Samhällets ändamål . . . at dels arbeta uti de Wetenskapen, som närmast befordra det stora Samfundets bästa, Oeconomi, Natural-Historia, Mathematique, Physique, Anatomie, Chemie, Cameral-Wetenskapen och Theoretiska delen af Commercen; dels at öfwa Witterhet, hwarunder begripes Historien, hälst Fäderneslandets, och Egentel. Götha Rikes, Skaldekunsten, Wältaligheten och Critiquen . . .».²

Att Wallenstråle genom sitt »Samhälle» och den kulturella uttryckning, som han ville åstadkomma och till en del också åstadkom, betytt åtskilligt för Thorild under dennes uppväxtår, behöver man ej betvivla. Han hade ju hos ungdomen utsatt »et slags tycke för vetenskaper». Överallt var han gick fram, blev det liv och rörelse. Även om man måste pruta av åtskilligt på Thorilds ord i hans brev den 17 juni 1779, så ligger det säkerligen något av sanning i hans ord om Wallenstråles eggande inverkan: »Alla min Själs driffjädrar liksom upspännas. Mina begär förädla sig och jag andas icke annat, än stora företagander.» Wallenstråles testimonium visar ju också, att han upptäckt sin elevs begåvning redan under dennes gymnasisttid. Han var rätte mannen att sätta Thorilds gåspenna i rörelse.

¹ BECKMAN: a. a., s. 15.

² BECKMAN: a. a., s. 14, 15.

Även genom andra personer kunde Thorild komma i förbindelse med det vittra sällskapet. Hans beskyddare Johan Tranchell var kassaförvaltare.¹ Också fröken Anna Sofia Lannerstierna, »Leis», valdes till ledamot på ordföranden Wallenstråles förslag några månader, innan hon blev fru Wallenstråle.² Andra medlemmar, med vilka Thorild haft förbindelse, äro J. Simmingsköld, hans lärare C. H. Bundy, biskop Lamberg och säkerligen flera.

Att Thorild kommit i kontakt med sällskapet, framgår också av hans dikt till dess protektor Scheffer. Poeten omtalar först, huru Wallenstråle, »vår Götaskald», uppmanat honom att besjunga Scheffer:

Men när vår Götaskald en dag
Fick Tityrs ringa toner höra, —
O, kunde väl så små behag
Den store skaldens snille röra? —
När han fick höra, att jag qvad,
Så sade han intagen, glad —
Ty lätt kan menlöshet förföra —
»Du skalkas, unge Tityr, ömt
Om nöjets vishet och din Fröja,
Men ännu, ännu har du glömt
Att till vår drott din sång uphöja.
O, denne milde, vise drott,
Som Balders ljuflighet har fått,
Att honom med sitt spel förnöja,
Det är en stor och dyrbar lott,
En ädel ära för din möja.
Vid yfverborne Göters borg
Du ser et Helikon upstiga
Och sig åt snillets gud inviga
På vår beskyddares försorg.³

Sången till Scheffer är diktad »vid Götaelfvens täcka strand» sommaren 1777, då Thorild var i Göteborg och säkerligen blev invigd i Helikons hemligheter. Såsom det berättas i Hwad Nytt? (d. 22 aug.), samlades nämligen på den sedvanliga högtidsfesten revolutionsdagen den 19 aug. Vetenskaps- och Vitterhetssamhällets ledamöter på Gymnasiebiblioteket samt ett stort antal främmande åhörare, både av ståndspersoner och stadens borgerskap, varvid »Herr Domb-

¹ NAT. BECKMAN: a. a., s. 8.

² BECKMAN: a. a., s. 13.

³ HANSELLI: I, s. 223.

prosten Doctor Ekebon hölt et, til Dagens helgd . . . lämpeligt Tal». Dagen förut, då sällskapet också varit samlat, »upwistes en början af Wetenskaps- och Witterhets-Samhällets Handlingar».

Om Thorild och Wallenstråle haft planer på att den förre skulle bli medlem av sällskapet, så ha dessa strandat på att Thorild var fattig och på att det lagstadgade hundratalet av medlemmar redan var överskridet.¹

Granskar man de poetiska bidragen till första häftet, vilka stå på en högre nivå, än man med sina förutfattade meningar skulle tro, finner man, att de formellt äro psevdoklassiskt regelrätta. Alexandrinen och andra från Creutz och Gyllenborg övertagna versslag dominera, antiteser och omskrivningar ha också övertagits. Det är så tydligt som helst, att poeterna velat fullfölja det gustavianiska programmet för språkets uppodling men icke haft en tanke på att göra något därutöver. Innehållsligt sett kan man dock i några dikter spåra känslöstämningar av melankoliskt förromantisk art. I *Tankar efter en sjukdom* av Nils Smedberg ha »midnattsfärgerna» från Youngs Nattankar bestått koloriten. Jöns Flygares dikt *Tankar öfver Hösten* är icke blott genom årstidsvalet dystert förromantisk: här förekommer ett rent Lidnerskt nattlandskap. Denna förromantik är dock alltför sporadisk och alltför litet prononcerad, för att den skall kunna tänkas ha utövat något starkare inflytande på Thorilds utveckling. Men den är ett belägg på att man även i Göteborg följde med sin tid på samma väg, som Thorild skulle gå.

I övrigt äro bidragen till häftet så latinsk- och fransk-klassiska som det gärna är möjligt. Gustavianismens övertag visar sig också däri, att stadens merkantilism ingenstädes kommer till uttryck i detta häfte, varmed man ville vinna den fysiokratiske konungens protektion. Först under nästa årtionde vågar sig den undanträngda lokalpatriotiska merkantilismen åter fram både på prosa och vers: i en pristävlan vinner Jöran Adlerbeth första priset, som han dock avstår från, genom sitt ode *Handeln*, och även ett annat *Lof-Quäde öfver Handelen* (av G. Regnér) ingår i sällskapets handlingar av år 1785. Sillfisket glorifieras på alexandriner av hovpredikanten Tayarden i dennes *Skalde-Quäde öfver Fiskerierna*.

Det finns ingenting som tyder på att den i Göteborg fortfarande andan från frihetstiden gått Thorild, den teoretiskt lagde djäknens vid lärdomsskolan, i blodet; intet av dess merkantila, utilis-

¹ BECKMAN: a. a., s. 18.

tiska, mot den praktiskt tillämpade naturvetenskapen orienterade åskådningar torde återfinnas i hans skrifter. När han hyllar Scheffer i sin dikt av 1777, har han icke en anspelning på denne som direktör för Ostindiska kompaniet eller ett ord om det samtida Göteborg som handelsstaden, blomstrande genom sjöfart, stigande järnexport, manufaktur och sillfiske. Göteborg är märkligt genom sitt »Helikon» och Scheffer som detta Helikons protector.

Likväl har han dagligen kunnat se några av de främsta i Göteborgs köpmanskår. Han åtnjöt fritt bord hos Jonas Tranchell, i sinom tid direktör för Ostindiska kompaniet. Därjämte var han informator hos köpmannen Hans Jacob Beckman, som enligt annonserna handlade med sydfrukt, smör, ost och sill m. m. Men han har aldrig svikit landet för staden, fysiokratien för merkantilismen. Härvid kan ju bondeblodet ha gjort sig gällande. Men icke ens i Göteborg var han utestängd från inflytandet från den nya gustavianska fysiokratiska kursen, vars främste representant i landet Carl Fredrik Scheffer var. Hwad Nytt? gör sig ofta till tolk för rent fysiokratiska åskådningar. I ett brev från den åkerbrukande staden Varberg (d. 18 juni 1774), lovordas stadens invånare för att de »gifwa ej efter sjelfwe Engelländarne i Landtbruket». Så beskrivas gödsling, dikning etc., tills hela skildringen mynnar ut i konstaterandet: »Ingen handtering gifwes, som är ädlare än Åkerbruket». Som motivering anföras tre skäl. Jordbruket är den äldsta av näringar: »Gud sjelf instiftade Jordbruket». För det andra ha store män som Camillus utövat detsamma. »Det 3dje skälet till Åkerbrukets ädelhet, befastes genom de många lärde Män, som hafwa skrifwet därom. Flere kunde anföras, om det behöfdes i vår store Konung Gustaf den Tredjes ärerikaste Regerings-sätt». I en följande korrespondens (d. 23 juli) spinnes på samma tråd. »Mera jords upbrukande» förklaras vara enda medlet att hjälpa handeln. Den 10 aug. s. å. kan tidningen berätta utförligt om den hyllning, som i Paris ägnats Gustav III, därför att han såsom ingen regent före honom »erkändt och förklarar, at Åkerbruket är grundfästet för Rikens styrka och wältrefnad». Härtill komma de otaliga dikter, som besjunga lantlevnaden och av vilka särskilt kan nämnas *En Landtmans tankar* (Hwad Nytt? 1775, nr 151, 152), ett stycke »belåtenhetslyrik», där lantmannen förnöjd prisar sin »valmar» och sin fårskinnspåls. Denna fysiokratiska agitation kan alltså anses ha framträtt tillräckligt stark även i 1770-talets Göteborg,

för att neutralisera verkningarna av stadens merkantila anda hos den unge Thorild. I samma riktning verkade naturligtvis också pastoralen med sin romaneska förtjusning för lantlivet, särskilt då Gessners idyller med sina ljuva skildringar av det glada skördearbetet och de muntra höbärningsfesterna.

Det visar sig alltså, att även på detta område liksom på det litterära det är de gustavianska strömningarna, som fångat Thorild. Det kan väl tänkas, att det betytt något för Thorild, att han växt upp i en stad, som merkantilt stod i förbindelse med främmande länder och kontinenter. Med skeppen kom väl en fläkt från stora världen, som kunde nå fram även till en som levde gymnasistens isolerade liv. Många reseskildringar (av Wallenstråle och andra) finnas i tidningarna. Men framför allt är det stadens eget andliga liv, som »eldat Thorilds tankegåfva». Om också den gamla kvickheten, att Göteborg väl *har* men *icke är* ett Vitterhetssamhälle, är nästan lika träffande som rolig, så har det dock för Thorild varit av den största betydelsen, att han upplevt sina ton-år i Wallenstråles Göteborg, en litterärt intresserad och andligen livaktig stad. Denna synpunkt på Göteborg är det också, som Thorild anlagt i det enda omdöme, som han fällt om staden. I en jämförelse med Stockholm säger han: »I G-borg är dubbelt mera rörelse och förändringar: och i synnerhet *själarnes*».¹

Återstår blott att beröra ett område, där det gustavianska mötte Thorild i sin mest paradmässigt lysande form.

Wallenstråles och Göteborgsmiljöns inflytande må ej förbises som en förklaring till den svärmiska *rojalism*, som till ungefär sommaren 1782 egendomligt bryter sig mot Thorilds gryende radikalism, en »republikanism», som har helt andra utgångspunkter än den ännu latenta oppositionen mot Gustav III, i vilken minnen av frihetstiden och dess politiska ideal fortlevde.

Göteborgstidningarnas politiska inställning under år 1772 är värd att observeras. Både Götheborgske Spionen, som utgavs av Bengt Öhrwall, lärare vid Göteborgs gymnasium, med benäget biträde av sin kollega Wallenstråle, och Hwad Nytt? Hwad nytt?, vars första nummer utkom den 1 maj, hissa rojalistiska signaler långt före statsvälvningen. Götheborgske Spionen följer med i den omsvängning mot rojalismen, som under året kännetecknar stora

Brev, s. 57, ed. WEIBULL.

delar av pressen.¹ Gjörwell, Roséns och Wallenstråles korrespondent, går allt längre och längre i sin rojalism, liksom Johan Fischerström o. a. Säkerligen har denna allt mera öppet framträdande konungskhet, dessa täta wädjanden till regenten med förbigående av rikstens ständer, dessa otaliga dikter, som sammanställa de tre gustaverna, stärkt Gustav III i hans uppsåt.

I första numret av Götheborgske Spionen år 1772 läses en dikt av Öhrwall, där denne söker trösta sig över Adolf Fredriks död. Han lyckas också finna tröst i tankarna på efterträdaren:

Om ej wår store GUSTAV wuxen wore,
 At träda fram med Majestät,
 I ADOLPHS och GUSTAVERS fjät,
 Och således wärd det Namnet **Store**;
 Då kände wi wår saknad mer:
 Kast ögat blott på Kunga-Thronen,
 I GUSTAV möter den Personen,
 där det sig aldrig mättadt ser.
 Gak, **Store Kung!** at Norden pryda,
 Uppå så prägtig wädjo-bahn.
 Du är wid stora saker wahn,
 Och wi at store Kungar lyda.

— — —

Varthän egentligen författaren syftar illustreras förträffligt av den följande insända dikten *Skalde-Bref til en Ärlig Man*, som visar den lysande medaljens baksida. Insändaren säger där till den ärlige mannen:

Det ilskna twädräpts-barn, som jätte-styrka hinner:
 Som sprutar wärre eld, än Ätna, när det brinner:
 Som härjar land och folk, och offerar guld och blod:
 Partiet, aldrig kränkt Ditt alltid fria mod.

— — —

Wid detta wilddjurs fot Du ser en mächtig hop,
 Som tigger om des nåd, med många hesa rop,
 Och suger des förgift, och af sin sjuka skryter:
 och än i dwala är, än uti yran ryter.

— — —

Under året flöda hyllningsdikterna till konungen, allra rikligast vid tiden för kröningen. En ganska målande versifierad skildring

¹ Se O. SYLWAN: *Svenska pressens historia*, s. 471 ff.

av festyran i det underdåniga Göteborg ger Spionen i nr 23 med »Okonstlad afritning af Götheborgska orten på vår Allernådigste Konungs och Drottning's Krönings-dag, den 29 Maji 1772», varur citeras:

Blad och blommor börja spricka.
 Instrumenter börja klinga.
 Unge, gamle börja springa,
 Borgerskapet paraderar,
 Och sin sak rätt wäl agerar,
 Regimentet står i ra;
 Tänk at detta lyser bra.
 Skott på skott
 Låter godt,
 Då metalle-munnar sjunga
 Så at hus och gator gunga,
 Ty man intet krut wil skona
 Uppå Wallar, Lejon, Krona.
 Salfwan utur hand-gewär
 Witne om wår glädje bär.
 Sen en ståtlig Oration
 Allmänt får approbation.
 Däruppå går man at spisa,
 Och at *Krönta Paret* prisa,
 Börjar man at skålar dricka
 Under skott som intet klicka.

En not upplyser om att orationen hölls av lektor Gothenius på Kongl. Gymnasii boksalen. Folkets glädje fick också en »stor Poet til tolk», aktuarien Brunjeansson, som »orerade» på Rådstuvusalen och vars tal utförligt refereras och kommenteras i Hwad nytt? Talet utgöres huvudsakligen av en jämförelse mellan de tre Gustaverna, vilken naturligtvis är smickrande för den tredje.

När så underrättelsen om statswälvningen mot slutet av augusti nådde Göteborg, behövde alltså icke tidningarna göra någon helomvändning. Första underrättelserna läsas i Hwad nytt? den 26 aug. Efter mottot »Magnus ab integro seclorum nascitur ordo» läses:

»Medborgare!

Stora Nyheter höras i desse dagar. En Stats-wälvning är, så mycket jag ser, den 19 dennes skedd. Ändringen förstås icke så lätt; utmärker dock närvarande tidepunkt; och förklarar sig innan kort. Anledning och orsaker ligga för aflägsne, fast ickedesmindre

trogne, Undersåtare, til hufwudsakelig del, i mörker», etc. Därpå meddelas »Kongl. Maj:ts Nådiga Försäkran», i vilken Gustav III avsåde sig det »förhateliga Konungsliga Enwäldet» och förklarade sig anse som sin »största Ära, at wara den förste Medborgaren, ibland et rättskaffens fritt Folk», därefter den med försäkran svår-förenliga kungörelsen av den 19 aug., vari hans undersåtar allvarligen befallas att blott lyda de bud, som utfärdas i konungens och hans bröders namn, slutligen konungens kungörelse till »Des trogne undersåtare i Residence-Staden Stockholm».

Även nästa nummer börjar med ett motto: »Tuus jam regnat Apollo» och ett upprop till medborgarna, vari författaren, f. d. mössan Rosén, bl. a. säger: »Öfwertygad, at wår Stormächtigste Konung, och Herre, sträcker ej längre sin magt, än mildhet, anser jag wälfningen ej mindre nödvändig, än helsosam för Riket; och önskar Konglige Majestät, af renaste, samt underdånigste nit, en lång, ärerik, Regering!» Så meddelas konungens skrivelse till konsistoriet den 22 aug., vari konsistoriet uppmanas att ofördröjligen »gifwa edelig försäkran om deras trohet och huldskap», varpå berättas, huru i konsistoriet »denne ed blef lifligen gången af alle».

I följande nummer omtalas ett och annat om statsvälvningens förlopp, vidare att officerarna fått avlägga ed inför landshövdingen, samt att de anlagt vita band om armen. Också de första »skålarne» meddelas. Samma dag (den 29 aug.) innehåller Götheborgske Spionen en dikt, som varierar temat om de tre Gustaverna och slutar:

Twå räddat ha wår Himla-lära:

Den Tredje sin och Swerges ära.

Den första september beskriver Hwad nytt? den fest, varned amiralitetskåren tillsammans med ostindiska kompaniets främsta tjänstemän firade regementsförändringen:

Då samtelige Konglige Skålarne, författade uti lämpeliga versar, druckos uti ägtaste Constantia-win, under klang af pukor och trompeter, at förtiga dånet af 16 stycke-skott uti hwar omgång, och mer än et glädjefullt hurra; märktes en talrik myckenhet af folk utaf bägge könen, hwilke sig församlat, i glädje-bulret instämma. Sedan spisades wid öppna dörrar, då canoner, raqueter, fyrwerkeri, och Fäldt-musik, tillika med et fyrfaldt och fördubbladt hurra, sammanstämde till långt efter midnatt.

¹ Om det rojalistiska festruset se också FRÖDING: *Berättelser ur Göteborgs historia under Gustavianska tiden*, Gbg 1922, s. 14 ff.

Ännu mera lysande voro de festligheter, som ägde rum vid Prins Carls och änkedrottningens besök i september. Borgerskapets infanteri och kavalleri paraderade, direktörerna för Ostindiska kompaniet dubbades av hertigen till kommendörer av Wasaorden, fyra »dugtiga salvor» gåvos, »hwarpå canonerades i 4 omgångar, från skansar och wallar» etc. etc., tills de kungliga den 16 avreste »under tusende wälsignelser, som mellan hurringar (sic!), canonader och salvor, frambröto» (Hwad nytt? nr 96). Också därvarande »Coopwardie-Capitainer» visade sin glädje, berättar Spionen den 12 sept., genom att beklåda ett fregatteskepp »med Swenska och andre Nationers flaggor, til antalet 100, hwilka under rop af ett otta gångor hurra utsläptes, som ock wid deras lösande iagttogs. Då aftonens annalkande gjorde ögat förlustigt detta nöge, återställes det genom en dubbel rad lanternor från främsta til eftersta delen, som utwiste skeppets skapnad. Imellan stor- och fock-masten lyste et brinnande G med et Romerskt tretal, omgifwet med 50 lanternor».

Och dock skulle även dessa festligheter förblekna, då konungen i dec. själv kom till Göteborg. Gustav III var då ute på sin Eriksgata, som kan betraktas dels som ett teatraliskt upplivande av en gammal tradition, dels som en fortsättning av konungens bekanta ritt på Stockholms gator med den vita bindeln — i själva verket företog han hela resan till häst. Utan att ana den politiska avsikten med Eriksgatan — en demonstration mot Danmark och Norge — följer Hwad nytt? varje dagsresa med intresse. Konungens »höga ankomst» hälsades naturligtvis av poeterna på sedvanligt sätt, men av Johan Rosén på braskande latin. »Hela vår ort är nu i full lyster», skriver Gothenius till Gjørwell d. 12 dec. [K. B.]. Trupperna utförde naturligtvis sina »exercitier», »Barn sjöngo psalmen: Konungen wäl beware från en med granris sirad balkong». Rådhuset var illuminerat med en transparent, liksom många av borgerskapets hus. Nu slog också den nyutnämnde doctor Wallenstråles stora stund. Denne hade, såsom utkast i Legatum Wallenstrålianum (Kalmar gymnasiebibliotek) visa, gjort upp förslag till transparenter och deviser. Götheborgske Spionen berättar (nr 52) om huru »Götheborg i almänhet, och hwarje Stat i synnerhet, gjorde sit bästa, at wisa en underdånig skyldighet emot så Höga Personer», och fortsätter:

Kongl. Gymnasii-Staten uteblef ej heller, at å daga lägga sin underdåniga wördnad, då den, til firande af vår glada Högtid, igenom sin fågnads wanlige och lyckelige Tolck, Kongl. Hof-Prädikanten och

Doctorn Herr Magister M. G. Wallenstråle, som nu fjerde gången prydde K. Gymnasii Jubel-Catheder, den 13 dennes betygade sin nit, lydadt och trohet.

Wallenstråle orerade på klingande alexandriner. Om innehållet kan Spionens referat ge en föreställning:

Efter en almän upmuntran til sine Landsmän at besinna dagens Helgd och Höga Wårde, tilltalar Orator H. M. Konungen och ber Honom, med wanlig Hög mildhet anse Götha Folkets nit och wårdnadt, mera efter des upsåt än förmåga, och gör en lyckelig målning af de framfarne tider, då wåre årlige Landsmän, utan ståt och pragt, men med så mycken mer upriktighet hyllade sin Konung, då han red Ericsgatu Sina.

»Dagen efter blef Talet, för Kongl. Maj:t, trykt och inbundet, i underånighet presenteradt» (Hwad Nytt? nr 154). Med sina formellt oklanderliga alexandriner och med sina inströdda anspelningar på den forna Eriksgatan, vilka visade, att orator förstått konungens teatraliska avsikter, bör det ha behagat Majestådet, något varom också Wallenstråles senare karriär värtaligt vittnar.¹ Wallenstråle försummade sedan intet tillfälle att orera. Han hade överglånst alla sina medbröder i Apollo, även sin kollega Johan Rosén, som i sin tidning sökte förbigå talet men togs i upptuktelse därför av en förbittrad insåndare (Hwad nytt? 1773, nr 3), vilken i talet finner »en mängd af vakraste tankar».

Överflödigt är att nämna, hurusom Göteborgs-rojalismen tog sig lika pompösa uttryck vid hertig Carls andra besök i september år 1774 och vid underråttelsen om kronprinsens födelse 1778.

Den rojalism, som hos Wallenstråle var kall och klar beräkning, har hos ton-åringen Thomas Thorén kunnat vara den livligaste hänryckning. Han kom till Göteborg höstterminen 1772, och måste ha hört något av statsvälvnings återskall, måste ha sett något av den kungliga prakten. Anmärkningsvärd är den stora

¹ Betecknande för vilken praktisk verkan sådana hyllningstal kunde ha är vad den ökände lyckökaren J. SIMMINGSKÖLD meddelar Wallenstråle i några brev från februari 1777, då Wallenstråle sökte Fjärås pastorat. Wallenstråle hade förut genom Simmingsköld till konungen överlämnat ett av sina versifierade tal. Simmingsköld skriver: »Det är aldeles sant, att Konungen fann Min Kste Brors Tal oförlikneligen vackert. Han omtalar det, som et Måsterstycke.» I nästa brev kan Simmingsköld meddela, att konungen själv sagt honom: »Er gode Vån Wallenstråle har fått det han önskat». I samma brev uppmanar Simmingsköld Wallenstråle att tacka konungen i verser, »högst 16 rader långa» . . . »En sådan attention behagar Konungen». (*Kalmar läroverks bibl.*)

roll, som Gymnasiets lärare, Öhrwall, Gothenius, Rosén och framför andra Wallenstråle spela, närhelst staden vill »wisa en underdånig skyldighet emot så Höga Personer». Här har beskrivningen av festligheter och underdånighetsbetygelser förlänats en så stor bredd, för att därav må framgå, huru djupt de ingrepo i borgerskapets, enkannerligen gymnasieungdomens liv.

Också på gymnasiet inplantades, vårdades och frodades den rojalistiska andan. Gymnasisterna själva kunde få uppträda som festtalare, särskilt söner till fäder, som kunde vänta sig något nådevedmåle för deras tal. Den 29 maj 1773 höll Adolph Wilhelm Ekebon enligt Gymnasiematrikeln ett tal på svenska, som han utarbetat med sin fader domprostens hjälp (»juvante ingenii opibus suis Patre»). Talet hölls »in memoriam coronæ Regi nostro clementissimo impositæ» och handlade naturligtvis om de »tre gustaverna, Svenska rikets sanna fäder». Också lektor Roempkes son, liksom Ekebon klasskamrat till Thorild, fick mera offentligt tala till konungens lov. Götheborgs Allehanda berättar (d. 13 dec. 1774), hurusom de studerande Luciadagen »anstält igenom sit Eget Capell en Concert», . . . »hwarefter de sedermera gofwo hwarandra en aftonmåltid». Så följer en mycket vacker skildring av ungdomens konungska sinnelag:

De unge och spåde weta sig ock wara undersåtare af vår Wise GUSTAF, och willa i underdånig lydndad, nit och trohet icke eftergifwa de äldre och ypperligare i Samfundet. För en så stor Konung börjar ock aldrig Swears wördnad för bittida; och underdåniga önsknigar för Hans Maj:ts och det Kongl. Husets wäl, tolkade af en sedig ungdom, i oskuld och menlöshet, hafwa altid något besynnerl. angenämt, rörande och intagande. Gymnasisten **Gustaf Roempke**, som förenar med en god application för Skaldekonsten, en ganska wacker röst, förklarade wid detta tilfället sin och sina Cameraters underdåniga wördnad för vårt Konungahus med följande verser:

För Hans Maj:t Konungen:

Wi önske wår Monarch, med Hälsan, många år,
I annat alt Han wist wår önskan öfwergår!

I fortsättningen hyllade Roempke med war sitt verspar det kungl. husets övriga ledamöter.

Det behöver icke sägas, att rektor Roempke i sin årsberättelse

räknar konungens besök d. 13 dec. 1772 som den största lycka, som kommit Athenæum Gothoburgiense till del.¹

Endast med en hänvisning till den flammande rojalismen i staden och vid dess gymnasium kan man förklara, hurusom den unge Wertherianen kunde vara så djupt gripen av beundran för Gustav III, att han exempelvis i brev (till Hylander sept. 1781) utbrister: »Begriper du, at jag är kär i kungen? Min vilda republikanism har förlorat sig i ömhet närmare denna ädla, skarpsinniga, glada och välgörande människan» . . .²

Genom Thorilds egna ärelystna drömmar och genom beröringen med Wallenstråle, Vetenskaps- och Vitterhetssamhället och andra Wallenstråle närstående kretsar har väl detta Thorilds rojalistiska svärmeri på avstånd vidmakthållits men också fått en stark bismak av opportunism. Naivt avslöjar Thorild i ett brev, huru hans egna beräkningar många sig i hans kärlek till konungen: »Jag känner något för honom, som om jag är *lyklig*, blir den lifvigaste tillgifvenhet».³ Beroende av sina beskyddare, halvt inordnad som undervasall i det gustavianska feodalsystemet, för livet infekterad med den gustavianska vanan att smicka grovt, är han ännu vid sin resa till Stockholm i febr. 1781 långt ifrån den rakryggade radikal, som gav ut Den nye granskaren och försmådde Gustav III:s nädiga anbud efter Uppsala-disputationen.

Detta är icke det enda, som förbryllar hos den unge Thorild. Visserligen kan man hos gymnasisten Thorén spåra drag, som sedan möta fullt utvuxna hos mannen Thorild: ärelystnaden, framåtandan, egenkärleken, den självsäkerhet, som höll honom uppe och drev honom framåt, den snabba, slagfärdiga, kamplystna intelligensen. Men i övrigt har icke gymnasisten varit mannens fader. Den som skulle djärvt förnya den svenska prosan och skriva Passionernas kantiga hexameter, debuterar med den mest regelrätta och lättast flytande vers, som då skrevs i Sverige. Landtqvädets poet, som skulle bli 1780-talets stormfågel och förlikna sig själv vid örnen, är ännu 1777 sparven som »kvittrar mellan kvistarna»; den »stora smakens» eldige förkämpe framträder som en vanlig tillfällighets-

¹ Det står skrivet i *Läroverkets matrikel*: »Summo inter omnes felicitates suas loco deputat Athenæum Gothoburgense, quod suo sub tecto per horulam d. 13 Decembr. divertere dignatus est, ad urbem nuper advena, Rex Augustissimus» . . . etc.

² *Bref*, s. 61, WEIBULL.

³ Kursiveringen är Thorilds (WEIBULL: *Bref*, s. 36).

poet. Den vildhet i lynnet, som enligt Atterbom skulle finnas i Thorilds mödernesläkt, visar sig icke på något sätt som upproriskhet hos gymnasisten. När han sedermera riktar sitt frontangrepp mot gallicismen, främst representerad av Voltaire, är han en avfälling från sitt gymnasistideal.

Med hänsyn till Thorilds utgångsläge ligger det makt uppå att starkt betona utvecklingssynpunkten, särskilt under åren 1775—1780. Detta har också Thorilds senaste monograf, Stellan Arvidson, gjort mer än någon annan före honom. Men det synes, som om tillägnade verk och personliga upplevelser bort framhållas som ferment och incitament i Thorilds utveckling i högre grad, än som skett i Arvidsons avhandling. Den som skildrar Thorilds själshistoria måste teckna själva rörelsen.

I det följande gives tillfälle att behandla ännu en faktor av betydelse för Thorilds andliga tillväxt, detta i anslutning till Thorilds brev till Wallenstråle den 17 juni 1779, till vilket det är hög tid att återvända.

Brevets fortsättning visar oss först Thorild i en pose, som var honom kär: den vises i naturen. Thorild jämför sig med Epikurus — det måste accentueras, att Epikurus icke blott föreföll Thorild »sorglös och förnögd» utan också vis (i annat fall hade ju jämförelsen haltat). Thorild berättar om huru han den 25 maj, d. v. s. Wallenstråles bröllopsdag, var ute i naturen:

Den 25 Maj var jag på Landet — denna dagen, som är så dyr för Leis hjerta! J den parken jag var, irrade jag omkring sorglös och förnögd, som en Epikur. Jag irrade omkring, och öfverlemnade mig åt alla mit hjertas och min Jnbillnings ljufva förvillelser. På Tankans Vingar utfor min Ömhet, och förlustade sig i främmande nejder; lätt som Astrild, och gudomligt fri. Eos besökte den och Doris och mina bästa vänner.

Den Doris, som Thorild här nämner, omtalar han också i ett brev till Hylander några veckor senare:¹ »Arist», utropar han, »Graziernas älskling! Ifrån denna stunden uptar jag dig i mina quäden. Så ofta som Eos och Doris skall dit namn nämnas. Ty en älskarinna och en vän äro de rätta gudomligheter, som entousiasmera skalden.» Det är Doris, som Thorild hyllar i den lätt rokokofrivola dikten med samma namn, vars sista strof lyder:²

¹ WEIBULL: *Bref*, s. 10.

² HANSELLI: I, s. 107.

Var öm och fri!
 Som ljuset glad bör kärlek vara.
 Var öm och fri!
 Mig lätta fogelns röst tycks svara.
 Jag vill en ostörd glädje ha,
 Och blomman, Doris, blott af nöjet ta.

Uttalandet i brevet till Wallenstråle visar, att diktens Doris måste ha en biografisk motsvarighet. Man kan nog också sluta sig till att poemet, ett av de mest melodiösa, som Thorild diktat, härrör från denna tid, försommaren 1779.¹ Härpå tyder också en detalj: den sista raden påminner om ett uttryck i brevet till Hylander: »...jag hade kunnat se, beundra och röra din blomma, utan at afbryta den».

Thorild är dock så vidhjärtad, att han icke för Eos och Doris glömmet Leis, alias Fru Wallenstråle, född Lannerstierna. Han fortsätter i sitt brev till Wallenstråle:

Glömde jag då Leis? Ach! kunde jag väl glömma Hanne? Hon, som ingjutit i min Beskyddares hjerta Lycksaligheten och gjort denna dagen till den skönaste af hans Lif! Som Naturen, sade jag, förnyar sig, står skön i sin blomma och smilar och lofvar rika frugter; Så O Leis vare ock Din kärlek! Må den så, hvart år denna dagen, återfå sin första Skönhet och sin pragt; må så i Dit sköte födas nya blommor och en ny fågning! Ännu en gång plockar jag förtjust de rosor och lilljor, som fordom glädt mitt öga. Vare, Leis, du som naturen och detta Din Herdes lått!

Det var i Jnbillingens Verld, som jag kunde önska så. Men ach! Min Beskyddare, i den rätta har den grymma kärleken icke mer än en Vår. Aldrig återkomma de blommor, som man en gång brutit!

Lund: d 17 jun.
 1779.

Tomas Thorén.
 (som sedan kallat sig Thorild).²

På ett egendomligt sätt brytes stämningen, då Thorild mot brevets slut gör distinktionen mellan inbillningens värld och den »rätta», d. v. s. den yttre verklighetens. Det faller plötsligt en kall skugga över hans ord, något sällsynt i hans skrifter. Vad ligger bakom hans uttalande om kärleken, som i verkligheten blott

¹ Säkerligen är det med orätt, som i Sv. Vitterhetssamfundets upplaga (s. 161) dikten Doris hänförs till »andra perioden» 1781—1788. (Tillägg till manuskriptet.)

² Orden inom parenteserna äro tillagda av Wallenstråle. Brevet avslutas med ovan s. 5 citerade postskriptum.

har en vår, och om de blommor, som en gång brutna aldrig mera återkomma?

Dessa Thorilds bittra ord äro det första kända uttrycket för den besvikelse, som väckts hos honom av underrättelsen om att Eos svikit honom och stod i begrepp att gifta sig med en annan. Hans vän Hylander hade i slutet av maj avrest till sin hemort i trakten av Rånum. »Eos, Arist», klagar Thorild i brev den 30 maj, »jag har icke mera kvar än ljudet av edra *namn*». ¹ I nu förlorade brev har Hylander upplyst honom om att Anna Brita af Dittmer snart skulle gifta sig med sin trolovade, biskopssonen och lantbrukaren Anders Forssenius. Bröllopet stod den 14 juli 1779. Thorilds besvikelse och harm ge sig luft i hans brev till Hylander den 2 juli, där han också talar om »den grymma kärleken»; »Herde- och landtquäden, då Eos, Eos uprymde mit sinne — Arist! Denna tiden är icke mer. Jngen Eos finnes mer för mig i naturen. Eos som fru har ingenting skönt för min jnbillning och ingen ting ljuft för mit hjerta. Fruarna med denna kalla ärbarheten och denna stålta och äresjuka blicken och själen full af rang — hvilka vanskapnader för en skald och en naturens filosof! Eos — fru — nej, denna bilden är mig odrägelig. Men Eos som älskarinna — ach! *himmelska* Eos, hvarföre kunde du icke evigt blomstra i din första skönhet; at jag hade kunnat se, beundra och röra din blomma, utan at afbryta den?» ²

Thorilds kärlek hade varit fylld av en sensualism, som dock ej var så het, att han krävt full hängivelse. Den har en tillsats av rokokoartat raffinemang. »Nektar äro halvstulna kyssar», försäkrar han med tjugoåringens sakkunskap. Hans vårsvärmeri har ej om-töcknat honom mera, än att han med skarpögd realism kunnat skildra flickans koketta kisande med ögonen. I sin dikt till Scheffer berättar han »om huru himmelskt Eos ler och småögd mig en blomma ger». Hans kärlek hade varit bräddfull av oblandade lycko-känslor, burna av övertygelsen om manlig överlägsenhet. Det hade väl sina skäl, att Eos brukade kalla honom »Narcissus» (Weibull: Brev, s. 10). — Just därför, att han varit så helt lycklig, bör han ha tagit brytningen hårt.

Thorilds första kärlekshistoria har alltid av forskningen behandlats enbart som en mer eller mindre betydelselös episod och aldrig

¹ WEIBULL: *Bref*, s. 8.

² *Ibidem*, s. 11.

förts in som ett stycke levande liv i Thorilds själshistoria. Thorilds senaste monograf, Stellan Arvidson, nämner den blott i förbigående; Schück synes resumera den vanliga uppfattningen, då han i Illustrerad svensk litteraturhistoria (V, s. 352) förklarar, att »denna erotik varit mera 'poetisk' än verklig» och att Thorild tagit underrättelsen om Anna Brita af Dittmers giftermål »mycket lugnt».

En mängd patetiska utbrott ur Thorilds skrifter skulle kunna anföras mot denna mening. De allra flesta äro sammanförda av Weibull,¹ i det följande komma många citat att anföras, som tyda på att denna upplevelse upprört honom häftigt och sent blivit glömd. Den har varit betydelsefull för hans utveckling i mer än ett avseende.

Det synes, som om brytningen ökat Wertherfebern hos Thorild. Hans utrop i brevet till Hylander äro ren Werther med sin hektiska färg och sitt sidohugg mot den borgerliga anständigheten. Thorilds upplevelse har skärpt hans känslighet för den sentimentala strömningen, för stämningarna i framför allt Rousseaus *La nouvelle Héloïse* och Werther.

Thorilds egen kärlekshistoria är som klippt ur en känslös roman med tragisk upplösning. I och med den älskades giftermål hade han kommit att spela Werthers roll. Han har också långt senare, när han blivit fullkomligt botad och fått perspektiv på sin första förälskelse sammanställt sig själv med hjälten i Goethes roman. I sin skrift *Harmonien eller Allmän plan för en upplyst och äkta kärleksförening* (1794) säger han vid minnet av sin första förälskelse:

Detta sista bländverket, nämligen sjelfva passionens eller just det att bli *kär, förälskad, betagen*, detta bländverk herskar i synnerhet öfver hvars och ens första kärlek och visar dervid all sin makt. Då är den älskade icke intagande, utan *gudomlig* och den rätta, den sanna, den enda, enda, som just naturens hand gjort och himmelen ämnat för oss. I ungdomen kan man lätt älska, men icke lätt gifta sig. Någon annan stadgad man kommer och helt kallt griper den ängel, som med sin minsta blick tändt hos oss eviga lågor, hvilka, tycka vi, aldrig kunna släckas med alla eviga tårar. Ingen mera öm och ädel karl finnes, som icke någon gång varit en sådan Werther i lidande, och rar är den qvinna af någon gudomlig känsla, som icke i sitt hjertas heliga tysthet suckat och kanske ännu suckar öfver smärtiliga förlusten af den, som hon först älskade, af den ende i hennes tanke, som himlen skapat för henne.²

¹ WEIBULL: *Thorild i Lund*, s. 18—21.

² HANSELLI, II, s. 323.

Det framgår av fortsättningen, att Thorild betraktat denna sin första kärlek som sin största.

Men ännu mera förunderlig är överensstämmelsen mellan Thorilds kärleksroman och *La nouvelle Héloïse*. I Rousseaus roman är ju Saint Preux anställd som informator hos monsieur d'Etange. Han förälskar sig i sin elev Julie, och hon har tillstått, att hon älskar honom. Men Saint Preux är ofrälse, och hennes far vill icke gifta bort sin dotter med en person av lägre börd. Huru lätt har icke Thomas Thorén, ofrälse informator hos adelsfamiljen af Dittmer, förälskad i sin discipel, husets dotter, som besvarade hans kärlek, kunnat identifiera sig med romanhjälten! Saint Preux's och Julies sentimentala promenader i Alpernas dalgångar korrespondera på en nordligare breddgrad med de känslosamma vandringarna på sluttningarna av Halle- och Hunneberg. För att få storma ut och söka tröst vandrar Saint Preux ensam i naturen, liksom Thorild i omnejden av Lund. Den pastorala idyllen får i båda fallen samma upplösning: mot sin vilja måste Julie äkta de Wolmar, Thorild har nog — det framgår bl. a. av nyss citerade passus — sökt inbilla sig, att Anna Brita af Dittmer fortfarande i hemlighet älskade honom, fastän hon varit tvungen att gifta sig med biskopssonen Forssenius. Denne kunde väl icke i allo spela de Wolmars värdiga roll,¹ men härom kunde Thorild intet bestämt veta, då han i så måtto avvek från romanens förlopp, att han aldrig mera uppsökte sin bortgifta älskade.

Saint Preux låter sina tårar flöda i strömmar. »In lacrimis voluptas», den tes, som Lidner, sekunderad av Thorild, försvarade i Lund, utvecklas också av Saint Preux. En fransk kommentator, Daniel Mornet, yttrar härom: »On pleurait — dans les romans — avant la Nouvelle Héloïse. Mais c'est bien Rousseau qui a mis à la mode le plaisir des larmes et même le sentiment romantique de la joie amère à se sentir souffrir».² Den svenske Saint Preux ger icke den franske efter. I anmärkningarna till *Inbildningens nöjen*³ brister han ut: »Kärlek, första förtjusningen af mitt lif, jag ville

¹ Denne Forssenius säges ha varit en »ogudagtig och lättfärdig herre» (WEIBULL: a. a. s. 19, SCHÖLDSTRÖM: a. a. s. 50), därjämte oduglig och excentrisk som jordbrukare. J. W. WARHOLM berättar i *Skara stifts herdaminne* (I, s. 43, 44) att han lät »bygga logar öfver dammar för att kunna tröska på isen och spara på logtild», samt att han lät »förfärdiga arbetsvagnar af jern, hvilka likväl den tidens mästare gjorde nog tunga». Enligt dödboken för Skofteby dog han av »rötfeber» 1801.

² J. J. ROUSSEAU: *Morceaux choisis*, Paris, Toulouse u. årtal, s. 158, not.

³ HANSELLI: I, s. 49.

säga något om dig, om Eos, nu borttryckt i äktenskapets himmel, om de arkadiska dagarne, då jag såg henne . . . men den upprörda känslan älskar ej att skrifva: hennes språk är suckar, hennes lifliga värtalighet tåren.» — Thorild såg sin älskade genom Saint Preux- och Wertherstämmingens tåreslöjor. Liksom Saint Preux ville se Julie som Julie d'Etange, även sedan hon blivit madame de Wolmar, ville ej heller Thorild tänka sig Eos som fru.

I sitt brev till Hylander den 14 aug. 1781 säger Thorild, att han nu först läser sista bandet av Héloïse. Han bedyrar i samma häftiga andedrag: »Ach, det är den första af böcker. Hundrade gånger under långa, häftiga kyssar på hans tillbedda blad, suckar jag: nej, Rousseau! *Ingen* kan läsa dig som *jag*. Där är en likhet mellan hans känslor och mina som förtjusar mig. Med inget förgånget eller lefvande snille — sympatiserar jag mer!»

Det går starka växelströmmar mellan Thorilds personliga upplevelser och hans litterära.

Det skede i Thorilds liv, då han är »rousseauisk» och »wertherisk», äro hans sista år i Lund och hans första i Stockholm, de år, då Eos ännu lever i hans inbillning. Vid decenniets mitt genomgår han en utveckling till en mera robust och stridbar manlighet på grund av många omständigheter, som här icke kunna beröras. Den överspända fantasierotik, som var förknippad med Eos', Ninas och Hildurs namn, försvinner, antagligen därför att Thorild stiftat bekantskap med en erotik av helt annan art. Heurlin berättar, att Thorild, som dittills varit renlevnadsman, började umgås med kvinnor ur den undre världen.¹ Dock har han haft ögonblick, då han känt sig som en »ensam, öfvergifven, känslofull naturens skugga — i detta inre kärleks-lifvet». I samma brev, varur dessa ord äro hämtade, suckar han: »Och Julie! o ideal af skönhet! hvar är du?»²

Mot bakgrunden av det sagda, synes det sannolikt, att Thorilds ungdomsupplevelse inspirerat den scen i dikten *Harmen* (diktad år 1787 enligt Arvidsons välmotiverade mening: a. a., s. 406), där Thorild skildrat, huru de unga älskande skiljas åt:

Jag såg
Thor med sitt ögas blix
En väg af ljus genom töcknen ljugande,
Jag såg på en blomsterhöjd, ack, såg

¹ Enligt ARVIDSON: a. a., s. 402.

² WEIBULL: *Bref*, s. 173.

Gudomligt skön en flicka,
 Slingad intill sin älskares själ,
 I en alla himlars kyss
 Lofva en öm, en evig tro, då vild
 En bister jätte nämnd Far, rusade fram
 Och störtade henne med en vink
 Ned i en annans famn. Mitt öga
 Mörknade, och jag grät — af harm.¹

Arvidson anser, att Rousseau och särskilt La nouvelle Héloïse inspirerat denna syn.² Men det torde vara ovedersägligt, att Thorilds restlösa inlevelse i Rousseaus kärleksroman betingats av att dennas förlopp av händelser och själsrörelser sammanföll med förloppet av Thorilds egen kärlekshistoria. Det arkadiska landskap, som inramar de älskande, flickans gudomliga skönhet, den himmelska kyssen, löftet, skilsmässan, hennes förening med en annan, tårarna — allt detta är visserligen La nouvelle Héloïse men också Thorilds egen erfarenhet. Det är psykologiskt otillräckligt att förklara »harmen» som enbart en »Lese Frucht». Thorild var icke längre — år 1787 — litteraturförgiftad. Men givetvis hade alla lästa kärleksromaner med ståndskillnadsmotivet övertygat honom om att hans fall var långt ifrån enastående.

Anna Britta af Dittmers giftermål med en annan var den första allvarliga motgången i Thorilds liv. Dittills hade allt gått den uppåtsträvande, medellöse, begåvade ynglingen väl i händer och någon rabulism kan man förut svårligen spåra hos honom. Det är då klart, att hans besvikelse också skulle medföra en mera kritisk och oppositionell inställning mot omgivning och samhälle och att han skall villigare anamma Saint Preux's och Werthers otåligt och ömtåligt trotsiga attityd. Mot slutet av sin Lundatid visar han ett vresigare humör. Lätt kunde hans motvilja mot »fruarna med denna kalla ärbarheten och denna stålta och äresjuka blicken och själen full af rang» gå över i den motvilja för äktenskapet, som han sedan länge kom att hysa. Sin första stormande oppositionslust i Stockholm har han själv betecknat som »wertherisk». Till en början visar sig hans hat mot den bestående samhällsordningen i att han »trotsigt höjer vecklighetens skri». Så frigör han sig från Werthers och Saint Preux's blödighet — men den av Werthers Leiden och Rousseaus skrifter närda oppositionsstämningen kvarstår.

¹ HANSELLI: I, s. 181.

² A. a., s. 403.

För *Passionernas* skald har det icke varit betydelselöst, att han upplevat kärleken till det bittra slutet och i inbillningen alltfort kunde uppleva dess lycka. I *Passionernas* andra sång skildras naturens »allkraft», som »oupphörligt skapar och oupphörligt förstörer». Det är samma levande åtrå, som »störtar Sappho i vågen», »fäster dären vid guldets» och »ärans bländsken» samt »ofrånskiljligt fäster Ynglingen, ack, vid flickans bröst i hänryckta kyssar».

I fortsättningen utbrister han generaliserande:

Allting, allt i den stora, omåttliga, hvimlande världen
Söker varelse, sällhet; söker i himmel och afgrund
Nöje, varelse, sällhet, lif, åtnjutande, evigt;
Hvimlar och söker . . . ack, förstörelsen följer dig, följer dig,
Kreatur! Åtrå, sök! Den kraften, som lifvar din ungdom,
Den förtär dig.

Djupt upplevd erfarenhet ligger som grundval under Thorilds övertygelse, att förödelsen följer kärleksåtrån i spåren. I *Passionerna* anropas också Eos, den enda, vid vars bröst Thorild vilat »i hänryckta kyssar», i anmärkningarna kallar han henne »den första flicka, skalden älskade, *då* arkadiskt, platoniskt, endast i första blomman av sinnets vällust. »Ack, kärlekens som alla mänsklighetens skönaste blommor äro förlorade», tillägger han. I sin prosadikt *Inbildningens nöjen* kallar Thorild inbillningen för den »mäktiga gudom», som »utbreder på den skönas barm Paphos eviga vår för älskarens öga», och han fortsätter: »Jag vet, att det var du, som lät Eden blomstra för Eos' blickar, lät himmelen öppna sig med dess blåa öga, all jordens förtjusning strömma i hennes kyss. Ack, jag vet, att det var du, som förödde naturen, när jag inte mera såg henne — — —».¹

Intressant är den rågång, som Thorild i sitt brev till Wallenstråle utstakar mellan inbillningens värld, som är sällhetens, och den »rätta», den verkliga, där den »grymma kärleken» icke har mer än en vår. En helt annan mening om inbillningen hade Thorild uttalat föregående år i sitt tal *Om det ädla och sköna i vetenskaperna*. I detta märkliga tal för Göteborgs landskap utvecklar Thorild, hurusom »all sanning och allt ljus bör sökas i sjelfva naturen». »Lyckliga sanningens och förståndets tidevarf, då man icke mera stiger öfver firmamentet eller utom naturen för att skapa

¹ HANSELLI: I, s. 33, 45.

sjelf, då man icke mera gissar, utan erfar! Lyckliga tidehvarf, då man emottager och åtnjuter vishetens lif utan att bortblanda det med inbildning och fördom — — —».¹ Sammanställningen av »inbildning och fördom» är påfallande och blir det ännu mera i belysning av Wallenstråle-brevets uppfattning. I detta är inbillningen en kosmisk rymd, där hans »ömhet» kunde »förlusta sig i främmande nejder» samt »lätt som Astrild och gudomligt fri» uppsöka Eos eller vem det vara månde. I landskapstalet bär Thorilds personifikation av den okonstlade sanningen Eos' drag, såsom redan Atterbom uppmärksammat.² Hon framställs som en »ung oskyldig arkadisk herdinna, som med en frisk blomsterkrans på sitt hår i en fri och enfaldig täckhet behagar ända till sjelfva kärleksgudarne».³ När Anna Brita af Dittmer stod i begrepp att gifta sig, flyttade Thorild minnesbilden av Eos till inbillningens värld, där hon ständigt kunde förbliva lika skön och öm. Åtminstone för Thorilds egen del kunna hans ord i anmärkningarna till Inbildningens nöjen: »*Lifligt* minne är inbildning» gälla som en psykologisk sanning.⁴ »Jag — — — öfverlemnade mig åt alla mit hjertas och Min Inbillnings ljufva förvillelser», berättar Thorild i sitt Wallenstråle-brev. Det är, som hörde man upptakten till hans prosaiska ode Inbildningens nöjen, där Thorild hänryckt prisar »de dödligas gudomlighet», som låter det »evigt leende Arkadien» uppblomstra och som »lät Eden blomstra för Eos' blickar».⁵ Också Thorild hade varit i Arkadien. Efter sammanstötningen med verkligheten skapar han en värld bredvid denna och flyr med frenetisk iver till fantasiens »ljufva förvillelser».

Året 1779 är det avgörande brytningsåret i Thorilds liv, då han överger kristendomen för en materialistiskt betonad panteism. Ännu i den psalmartade dikten *På Juldagen* (1778) är han ortodox kristen:

Hvad godhet, o min rörda själ,
En Gud är menska vorden!
Att göra otacksammas väl
Kom skaparn ned på jorden.

¹ HANSELLI: I, s. 244, 245.

² *Svenska siare och skaldar* IV, s. 50.

³ HANSELLI: I, s. 244.

⁴ *Ibidem*: s. 50.

⁵ *Ibidem*: s. 41, 45.

Breven till Wallenstråle och till Hylander t. o. m. den 2 juli 1779 förråda ingen fiendtlighet mot själva kristendomen; dock har Thorild redan kommit i konflikter med vissa ortodoxa prästmän.¹ I brevet av den 30 juni skriver Thorild med tydlig tillfredsställelse:²

Adj. Fremling presiderade änteligen; och bestridde väldeliga de medfödda begreppen. Dr Munck, sjelf närvarande, förkrossade sin anda och hörde med tålmod. Det var ett hårdt prof för denne terrible orthodoxen.

Den som med sådan förtjusning åhör ett bestridande av de medfödda idéerna måste vara på väg från kristendomen. Mot slutet av året har Thorild under inflytande av Condillac och Holbach, såsom Arvidson framhållit³, tagit de avgörande stegen och kallar sig »naturalista». Förgäves söker hans vän Hylander att omvända honom.

Kan det vara en tillfällighet, att Thorilds kris, orsakad av den snöpliga utgången på hans kärlekshistoria, till tiden sammanfaller med hans brytning med kristendomen? I Thorilds skrifter finnas antydningar om att ett samband existerar mellan hans erotiska och hans religiösa kris.

Redan i Thorilds brev till Wallenstråle den 17 juni framkyntar, att han håller på att bli »naturvarelse». I den grandioست utförda liknelsen mellan Leis och naturen förnimmer man en panteistisk fläkt — i Landtquädet däremot finnes icke en tillstymmelse till panteism. I brevet till Hylander den 2 juli 1779 klagar han över att ingen Eos mera finnes för honom i naturen.

Från år 1780 härrör enligt Arvidson⁴ ett fragment, ett samtal mellan två herdar, Mirtil och Koridon, där i ganska svårbegriplig anknytning till den arkadiska våren 1877 motsättningen mellan den kristna tron och »naturalismen» eller »den fria filosofien» diskuteras.⁵ Först framhåller Thorilds alter ego, Mirtil, att det är det mänskliga högmodet, som »dicktat et affall från gudarne» och »en odödlighet för att trösta oss öfver tryckningar och olägenheter». På Koridons utläggningar, som sluta med satsen, att hos »ädla och fullkomliga characterer just tvertom förnuftet är högst fritt och hjertat högst regleradt», svarar Mirtil:

¹ STELLAN ARVIDSON: a. a., s. 66.

² WEIBULL: *Brev*, s. 9.

³ A. a.: s. 72 ff.

⁴ A. a.: s. 25.

⁵ WEIBULL: *Thomas Thorild*, s. 48, 49.

Du har rätt: Eos är icke mera i naturen. Men Korid., har du väl eftertänkt: efter hvilken natur är det vi röras, åtrå, lida och handla? Efter den stora werkelige utom oss — eller efter vår egen inbillning och känsla? Ack! denna sednare. Men där blomstrar ännu våren 77, där lefwer ännu Eos, öm förledande, kär i din Mirtil. — Eller Korid., är det icke så vi tillbedja alla gudomligheter? Dessa andaktens förtjusningar, dessa illusioner, som jag så ofta kallat ljufva och himmelska — hafva de väl någon annan grund?

Härpå gör också Koridon ett medgivande:

Denna fördomen är för skön och för oskyldig at bestridas. Jag tillstår, at r(eligionen) är den ljufvaste af alla villfarelser. Jag vet det af känsla. Men därför är ock naturalismen och den fria filosofien icke för andra själar än dem, som behöfva den, som äro nog öfver barndomen, för at anse det verkelige lifvet ädlare än en dröm, som förtjusar dem.

Så tar Mirtil åter vid, dock utan att hans ord synas stå i något direkt sammanhang med Koridons. Den plats, där Koridon för tillfället uppehåller sig, L:s säteri, d. v. s. Lindås, beläget i närheten av Rånum, uppväcker hos Mirtil gamla minnen av en försvunnen lycka.¹ Mirtil säger med ord, som utesluta all tanke på att Thorilds kärlekshistoria varit en snart glömd episod:

— — ifrån L:s säteri! Så nära dessa lyckliga ställen... ach, min vän, hvad du är ljuf för mig! som för en främling, när man talar för honom om sitt hem. Men du såg hänne inte? Du har ingenting at berätta mig om hänne? Ömmaste vän, som sjelf älskat! Mit hjerta lefver i en ödemark och har ingen annan föda än minnet och dina bref — vill du at det skall dö? . . .²

Det är icke lätt att spåra sammanhang och mening i detta samtal, vars disparata karaktär delvis beror på att Thorild ryckt loss och sedan sammanställt brottstycken, som icke alltid passa tillsammans, ur en brevväxling, som i övrigt gått förlorad. Så mycket tyckes dock vara klart, att Thorild velat jämställa den

¹ WEIBULL har i *Thomas Thorild*, s. 48, uttalat en försiktig förmodan att Koridon kunde motsvaras av Sivertson. Troligare synes mig vara, att Koridon är Heurlin. Denne säger sig i brev till Thorild den 12 jan. 1781 ha under veckor varit i Vänersborgstrakten, varemot intet tyder på att Sivertson denna tid varit i stadens omnejd. Koridons ord, t. ex. om religionen som den »ljufvaste af alla villfarelser», passa icke heller bra i munnen på den ortodoxe och år 1780 prästvigde Sivertson. Denne har ej heller nämnt något härom i sina anteckningar. Mirtil och Koridon driva också upp känslorna hos varandra, i synnerhet i den här ej meddelade fortsättningen, så som Thorild och Heurlin brukade göra.

² WEIBULL: *Thomas Thorild*, s. 48, 49.

kristna tron på en god skapare och förälskelsen: båda betraktas som sköna illusioner. Det förefaller också, som om Thorild velat säga, att hans forna religiösa tro gått förlorad, i och med att hans kärlek lidit skeppsbrott.

Klarare och mera avgörande är ett uttalande i ett brev, skrivet till Heurlin några månader senare. Denna hade, som nämnt, besökt Vänersborgstrakten och i ett brev den 12 januari erinrat sin vän om Eos. Han hade bl. a. skrivit följande, som visar, huru förtrogen han varit med Thorilds kärlekshistoria och dess intima anknytning till Saint Preux's och Julies kärleksroman: »I veckor har jag varit här och besett orten. Rönnom har ej blifvit glömdt. Med hvad lifliga rörelser såg jag ej des belägenhet och förestälde mig les deux amans . . . aux pieds des Alpes.»¹ Thorild svarade: »Ach! För 4 vårar sedan tillbad jag Eos och Gud (skaparen). Nu tillber jag ehr och naturen!» Så klagar Thorild över att han ej längre kan uppleva våren som fordom, han deklamerar om en »afgrund af saknad», varefter brevet mynnar ut i en lovsång till den oändliga naturen.²

Den Sturm- und Drang-stämning, som den älskades giftermål med en annan väckt och förstärkt i den unge Thorilds ännu obalanserade och kaotiska sjäsliv, rymde också religiösa tvivel. Den upprörande besvikelsen har kommit ynglingens tro på skaparen och hans godhet att vackla. Så bereddes jordmänen för de materialistiska och panteistiska filosofernas utsäde. Med all rätt kunde Thorild på sig själv tillämpa de ord, som han mot slutet av sin Lunda-tid uttalade i en kritik av Johannes Lundblads avhandling: »C'est le chemin des passions, qui m'a conduit à la philosophie.»³ I Thorilds fall har man i allt för hög grad förbisett, vilken betydelse den subjektivt upplevda erfarenheten haft för utdanandet av hans livsåskådningar.

Den bild av Thorild, som utkristalliserat sig under mina studier av gymnasisten och studenten Thomas Thorén, kompletterade med täta framåtblickar mot den äldre Thorild, är icke fullt identisk med vare sig Albert Nilssons eller Martin Lamms. Den senare har ju med skärpa vänt sig mot Nilssons karakteristik. Albert

¹ WEIBULL: *Brev*, s. 34, noten.

² *Ibidem*.

³ WEIBULL: *Thomas Thorild*, s. 47.

Nilsson tager avstånd från den vanliga uppfattningen av Thorild som »en bullersam bråkmakare, en larmande agitator». Detta är, förklarar det, den minst viktiga sidan av hans väsen. Thorild var »livet igenom framför allt en meditativ natur, vars huvudintresse var att förstå världen». — — — »Även då han stod mitt uppe i stridstumultet betraktade han sig först och främst som den vise med den lugna överblicken.»¹

Detta Thorildporträtt är nytt och fritt från de gamla oljetryckens traditionella faddhet. Det är säkerligen en bestående vinst, att den meditativa sidan hos Thorild framhävts. Man påträffar i Thorilds *Utdrag ur en dagbok* och andra skrifter många förbisedda reflexioner av mycken finhet och skärpa. Icke saknade Thorild överblick. Men lugn?

Den vise i vanlig mening, fastän knappast i Thorilds, brukar blicka tillbaka och vara genomträngd av syntetiserande erfarenhet. Men Thorild ser nästan aldrig tillbaka, inte ens under sin ålderdom, utan går så gott som helt upp i nuet eller ännu mera i framtiden. Har han någonsin haft en känsla av minnenas tyngd? — Det finns också knappast en rad i hans skrifter, som icke vibrerar av exaltation.

Det förtäljes en anekdot i Atterboms Svenska siare och skalder, som kanhända ej är sann, men som i varje fall är väl funnen. Från Thorilds Uppsalatid berättas, huru han tillsammans med två officerare brukade lustvandra i skog och mark. »Ofta förlustade han dem ock med sin natur-förtjusning, — såsom då han en vacker morgon, vid anblicken af en blomsterrik äng, som dock under blommorna gömde ett kärr, från en kulle ilade dit ned, och under utropet: 'Moder Natur, mottag din son i din famn', kastade sig med utbredda armar framstupa i det högt uppöfver honom yrande vattnet.»² »Den vise på blomsterhöjden» stannade inte länge kvar på sin upphöjda utsiktspunkt.

Gent emot Albert Nilsson har Lamm i sin med brio och bred pensel utförda karaktärs målning framhållit allt det stridslystna i Thorilds lynne, så vitt jag förstår med rätta. Men fråga är, om icke vissa drag i Thorilds karaktär saknas i den bild av en tungt beväpnad »gladiator»³, som Lamm giver. Den verkar i hög grad sannolik, men man undrar, om icke ofta i den svåra porträtterings-

¹ ALBERT NILSSON: *Thomas Thorild* (Sthm 1915), s. 41.

² *Svenska siare och skalder*, IV, s. 250.

³ *Upplýsingstidens romantik*, II, s. 416.

konsten intrycket av sannolikhet vinnes genom stilisering, genom överbetonande av vissa drag på bekostnad av andra. Tager man med dessa senare, blir bilden ej så enhetlig och trolig men kanske mera sann. Det saknas dock icke alldeles drag av ädelmod och generositet hos Thorild, t. ex. i hans godhjärtade brev till en okänd prästman den 31 jan. 1787 eller i hans förslag till Hylander, att de skulle glömma sin »kontrast», när de råkat i delo om kristendomen.¹ Han kunde alltså bättre än Strindberg förverkliga dennes maxim »stryka över och gå vidare» eller som han själv säger: »Låt passera. Passera öfver. Stor gudomlig konst.»² Att han sedermera i striden med Kellgren och Leopold inte kunde tillämpa maximen, var väl icke enbart hans eget fel.

Lamm anför som betecknande för Thorilds bärsärkalygne några ord i ett brev till Leopold: »Lät oss gifva ett exempel, som sällan blifvit gifvit. Lät oss säga *gayment: vi slåss*. Slåss och le och hedre hvarannan!» Men denna uppmang visar också, att Thorild icke varit alldeles okänslig för den ridderlighet, i stil med den som utvecklades i Gustav III:s riddarspel. I inledningsorden till *Kritik öfver kritiker* uttrycker han också en förhoppning om att få utkämpa »riddarprof i skämt och allvar till ära för vitterheten och den skönhet, som der och allestädes är den enda, sanningen». Han hade också — visserligen mycket klumpigt, ty aristokrat var han minst av allt — »hedrat» Kellgren genom sitt grovt påbredda men ärligt menade beröm i inledningen till *Inbildningens nöjen*.

Det behövs minsann ingen psykologisk analys à la Roche Fould för att avslöja den naivitet och den försvarliga bottensats av egennytta och självförgudning, som ingår i Thorilds ideala hänförelse. Och dock är det, som om denna entusiasm alltför mycket försvunne i Lamms karakteristik. Den har dock så mycket av levande liv, att dess förmåga att ännu i dag fångsla vore oförklarlig, om den icke rymde mycket av osjälvisk hänförelse. Det är väl också denna, som ensam kan förklara den egendomliga tjuskraft, varmed Thorild kunde vinna så många — även aristokrater — av sina samtida.

Hos den unge Thorild finnes mera av det lätta, eteriskt livliga, »hindartade», såsom Atterbom säger i sin slutkaraktistik, än man skulle tro av Lamms skildring. Senare, ungefär vid mitten

¹ WEIBULL: *Brev*, s. 13.

² HANSELLI: I, s. 330.

av 1780-talet får han mera pondus och större axelbredd, också mera av »Truls Ändafram». Den som skrivit Straffsången, nekar sig sannerligen ingenting.

Lamms karakteristik kommer i bestämd motsättning till Atterboms. »Thorilds utseende och hållning bar», säger Atterbom (a. a. V: s. 353), »en stämpel af ädelhet, själfullhet, lätrörlighet och smärthet, som — enligt hans mågs berättelse — egde någonting hindartadt. — — — Lätt kom han i eld; förtjusning, hänförelse, — men icke halm-lågans — var hans lifselement.» Lamm förklarar olikheten mellan sin och Atterboms uppfattning med att Atterbom »väl mycket eteriserat Thorild i nyromantisk riktning». Det är möjligt. Men man kan också tänka sig en annan eventualitet.

Lamms porträtt är tecknat efter Thorilds skrifter, sådan han där framträder, Atterboms enligt utsago av sådana, som personligen känt Thorild. Var Thorild alldeles densamma som människa och författare? Waldemar Bülow har förtalt om huru Strindberg, som i umgänget var mycket försynt, en gång förebråddes av sina vänner för att han svärtat dem i en sin bok. Strindberg lär då ha svarat, att det var ingenting att fästa sig vid: »Jag fick pennan i handen, och då flög fan i mig.» Måhända blev också Straffsångens skribent mera grovhuggare, när han fick tag i pennan, än han eljest var i livet.
